

Kent Academic Repository

Petri, Gabor and Balazs, Markos (2021) *Akadályok felsfokon - Mozgáskorlátozott emberek egyetemi részvételének akadályai*. Report number: 10.13140/RG.2.2.27596. <<https://doi.org/10.13140/RG.2.2.27596.13445>>. *Mozgáskorlátozottak Egyesületeinek Országos Szövetsége - MEOSZ*, 36 pp. ISBN 978-615-6350-04-6.

Downloaded from

<https://kar.kent.ac.uk/88884/> The University of Kent's Academic Repository KAR

The version of record is available from

<https://doi.org/10.13140/RG.2.2.27596.13445>

This document version

Publisher pdf

DOI for this version

Licence for this version

CC BY-SA (Attribution-ShareAlike)

Additional information

Versions of research works

Versions of Record

If this version is the version of record, it is the same as the published version available on the publisher's web site. Cite as the published version.

Author Accepted Manuscripts

If this document is identified as the Author Accepted Manuscript it is the version after peer review but before type setting, copy editing or publisher branding. Cite as Surname, Initial. (Year) 'Title of article'. To be published in *Title of Journal*, Volume and issue numbers [peer-reviewed accepted version]. Available at: DOI or URL (Accessed: date).

Enquiries

If you have questions about this document contact ResearchSupport@kent.ac.uk. Please include the URL of the record in KAR. If you believe that your, or a third party's rights have been compromised through this document please see our [Take Down policy](https://www.kent.ac.uk/guides/kar-the-kent-academic-repository#policies) (available from <https://www.kent.ac.uk/guides/kar-the-kent-academic-repository#policies>).

Akadályok felsőfokon

-

Mozgáskorlátozott emberek egyetemi részvételének akadályai

MEOSZ
2021.

Szerzők: Petri Gábor és Markos Balázs
Kiadja: Mozgáskorlátozottak Egyesületeinek Országos Szövetsége
1032 Budapest, San Marco u. 76.
Telefon: 06 1 388 23 87
E-mail: meosz@meosz.hu
Web: www.meosz.hu
Felelős kiadó: Kovács Ágnes, a MEOSZ elnöke
Budapest, 2021
ISBN 978-615-6350-04-6

Tartalom

Vezetői összefoglaló.....	4
1. Bevezetés	6
3. Szakirodalmi áttekintés.....	8
A hallgatókkal kapcsolatos attitűdök	9
Egyetemek szervezeti kérdései	9
4. Módszertani keretek.....	12
Etikai keretek	13
5. A jogi környezet elemzése	14
Az egyenlő bánásmódról és a diszkrimináció tilalmáról szóló általános szabályok.....	14
Az oktatáshoz való jog	15
A hallgatók jogai.....	16
Hozzáférhetőség (accessibility).....	19
Konklúzió.....	20
6. A felsőoktatási részvétel akadályai az egyetemi gyakorlatban.....	21
Akadályok.....	21
Attitűd és elfogadás az egyetemi életben	24
Kedvezmények biztosítása	25
Erőforrások.....	26
7. Összefoglalás.....	28
Mire utalnak eredményeink?.....	31
Felhasznált szakirodalom.....	33
Mellékletek	36

Vezetői összefoglaló

A fogyatékossgal élő emberek felsőoktatási részvételét vizsgáló kutatások közül máig hiányoznak a kifejezetten a mozgáskorlátozott hallgatók egyetemi részvételét vizsgáló kutatások. Elérhető adatok szerint, habár folyamatosan nő a fogyatékossgal élő hallgatók aránya a hazai felsőoktatásban, de az még mindig jelentősen elmarad mind a teljes népességhez mért aránytól, mind több más EU-s ország hasonló adataitól.

Jelen kutatás annak járt utána, hogy milyen tényezők akadályozzák a mozgássérült emberek egyetemi részvételét és sikeres diplomaszerezését az felsőoktatásban. (A felsőoktatáson kívüli okokat nem vizsgáltuk.) A kutatást a MEOSZ szakemberei végezték 2020 második felében. A kutatás célja az volt, hogy feltérképezze mindazon akadályokat, amelyek miatt a mozgáskorlátozott fiatalok részvétele továbbra is alacsony a hazai egyetemeken.

A kutatás két lépcsőben zajlott. Egyrészt megtörtént a vonatkozó hatályos hazai jogszabályi környezet elemzése. Másrészt empirikus adatfelvétel zajlott, amihez a témában sokéves tapasztalattal bíró, nagy hazai egyetemeken dolgozó felsőoktatási szakértőkkel készült feltáró interjú.

A kutatás eredményei:

- Általános volt a vélekedés szakértők között, hogy az elmúlt 10-15 évben érezhető előrelépés történt a fogyatékossgal élő hallgatók hazai helyzetében: mind a jogszabályokban, mind az egyes egyetemi gyakorlatok (hallgatóknak adott szolgáltatások, kedvezmények, erre fordított erőforrások) tekintetében történt javulás.
- Ezen túl a hazai jogrendszerben már most is jogok széles köre biztosított a felsőoktatásban résztvevő fogyatékos hallgatóknak, ilyen például a hátrányos megkülönböztetés tilalma, vagy a kedvezményekre való jogosultságok biztosítása. Ugyanakkor több jogszabályban is olyan rendelkezések szerepelnek (pl. akadálymentesítésre vonatkozóan), amelyek nyilvánvalóan nincsenek betartva.
- A felsőoktatási szakértők szerint több tényező is komoly akadálya mozgássérült fiatalok egyetemi tanulásának. Ilyen az akadálymentesítés hiánya, amelyet minden szakértő a legjelentősebb hiányosságnak nevezett a hazai felsőoktatásban. Nemcsak oktatási terek (termek, szemináriumi szobák, gyakorlatok helyszínei), de közösségi terek (klubok, rendezvényhelyszínek), rendezvények (egyetemi események, bálók, fesztiválok) és egyéb szolgáltatások (könyvtárak, ebédlők) is gyakran elérhetetlenek mozgássérült emberek számára.
- A széleskörű akadálymentesítési hiányosságok ellenére sem ismertek olyan akadálymentesítési felmérések és ütemtervek, amelyekkel intézmények képesek lennének javítani a jelenlegi helyzeten. Az akadálymentesítési döntésekre a legtöbb egyetemen csak kevés ráhatása van a fogyatékos hallgatókat támogató szervezeti egységnek.
- A lakhatás terén kevés az akadálymentes kollégiumi szoba. A közlekedés terén szintén komoly probléma, hogy sok egyetemi településen nincs vagy nem elégséges az akadálymentes közlekedési lehetőség. Ennek orvoslására néhány egyetem saját szállítási lehetőséget biztosít.
- Habár szükség lenne a fogyatékossgal élő hallgatók személyi segítésére, ezt az egyetemek csak korlátozottan tudják megoldani. A kínált segítség (elsősorban hallgatótársak vagy egyetemi segítő személyében) is csak az oktatási terekben és időszakokban (tanórák) elérhető. Az azt igénylő hallgatóknak reggeli, esti, lakóhelyi segítés jellemzően nem biztosított.

Az akadályok feltérképezésén túl arra is találtunk adatot, hogy az egyetemi oktatásban a hallgatótársak részéről egyre kevesebb a negatív attitűd, és habár a helyzet az oktatók viszonylatában is javul,

esetükben több a konfliktus. Tapasztalatok szerint főleg idősebb korosztályba tartozó oktatók fogyatékos emberek iránti attitűdje lehet negatív, és ez elsősorban a tantárgyi követelmények alóli felmentésekhez kapcsolódóan jelenik meg.

A kutatás azt találta, hogy a fogyatékossgal élő hallgatókat segítő szervezeti egységek szinte minden egyetemen kapacitáshatáron dolgoznak. Erőforrásaik igen korlátozottak, ideértve a rendelkezésre álló szakszemélyzet számát, a nyújtott szolgáltatások kapacitását és tartalmát, illetve a tárgyi beszerzésre vagy akadálymentesítési fejlesztésre fordítható források nagyságát. Szinte minden egyetemen azt találtuk, hogy a segítségre fordított források nagyságára is csak kis befolyással bírnak ezek a szervezeti egységek. Az akadálymentesítésre fordított összegek szinte minden egyetemen alacsonyak.

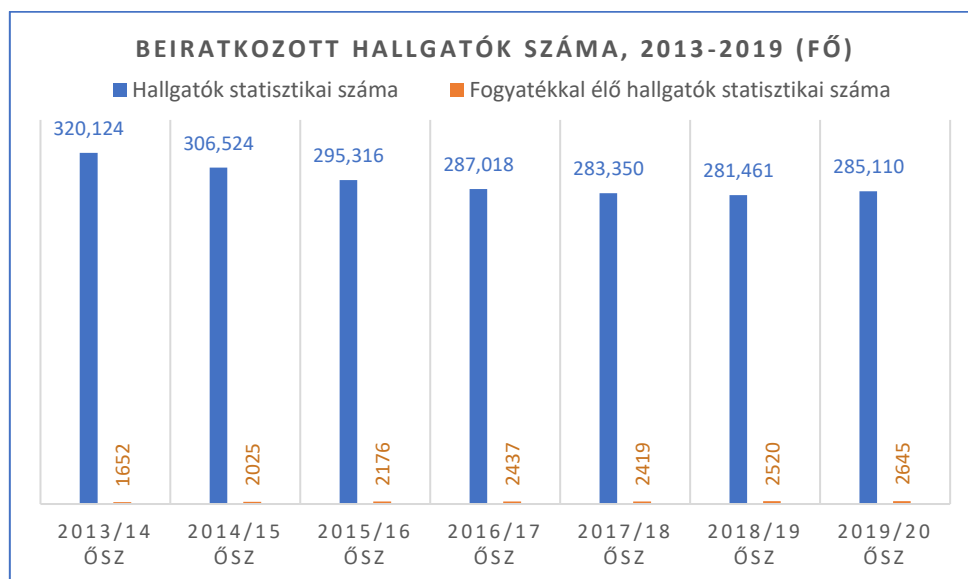
A kutatás következtetése, hogy az egyetemi tanulással kapcsolatos akadályok az érintett fiataloktól és családjaiktól jelentős többleterőforrást igényelnek, ezzel egyetemi részvételüket alapjaiban hátráltatják, ill. akadályozzák meg.

Több idő, több küzdelem, több konfliktus, és sokszor több pénz kell ahhoz, hogy valaki ma Magyarországon mozgássérültként egyetemre járjon. Mindezek olyan faktorok, amelyek a hallgató tudásán és felkészültségén kívüliek, attól függetlenül, fogyatékossga kapcsán jelennek meg, de külső okból – azaz az akadályok valójában rendszerhiányosságok miatti terhek. Ezek miatt komoly hátrányban lehetnek érintettek mind az oktatás során, mind az egyetemi közösségekben való részvételkor, adott esetben pedig mindez korai lemorzsolódásukat eredményezheti. Az egyetemi élet mozgássérülteket érintő nehézségei – főleg az akadálymentesítés hiánya és a személyi segítség megoldatlansága – minden bizonnyal már az egyetemi felvétel előtt elriaszt sok olyan érintettet, akik saját anyagi erőforrások híján tudják, hogy nem lennének képesek a rendszer hiányosságait kompenzálni.

Jelen feltáró kutatás bizonyos tényezőket és összefüggéseket csak felvillantani képes. Szükséges lenne egy országos, nagyobb ambíciójú kutatás indítása, amely az érintett hallgatók közvetlen megkérdezésével, egyes esettanulmányokon keresztül (pl. egyetemi jó gyakorlatok) képes bemutatni mind a jelenlegi helyzetet, mind potenciális beavatkozási területeket.

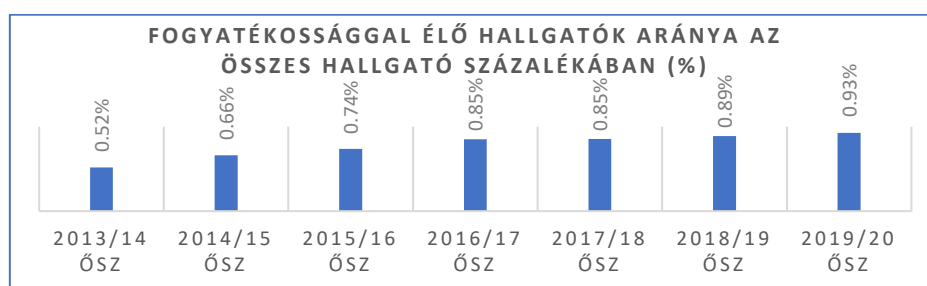
1. Bevezetés

A fogyatékossgal élő hallgatók száma a hazai felsőoktatásban a 2000-es évek kezdete óta emelkedésnek indult (Kovács, 2011), és a növekedés a 2010-es évek első felében is folytatódott (Fekete, 2017). Friss adatok szerint a hazai felsőoktatásban tanuló hallgatói létszám viszonylagos csökkenése, illetve stagnálása mellett is körülbelül ezer fővel, évről-évre kismértékben nőtt a fogyatékossgal élő, egyetemi oktatásba beiratkozott hallgatók száma 2013 és 2019 között (1. ábra).

1. ábra: A beiratkozott hallgatók száma 2013 és 2019 között (fő, összes hallgató, fogyatékossgal élő hallgató; forrás: Felsőoktatási Információs Rendszer – FIR)

A fogyatékossgal élő hallgatók számának emelkedése mellett az érintettek aránya a felsőoktatásban már közel sem biztató. A Felsőoktatási Információs Rendszer (FIR) adatai alapján a fogyatékossgal élőként regisztrált hallgatók aránya a 2013 és 2019 között végig 1% alatt maradt (2. ábra). Ezzel a felsőoktatásban tanuló fogyatékossgal élő személyek aránya jelentősen elmarad a teljes népességben becsült 5-8%-os arányuktól. Az érintettek alacsony arányú diplomaszerzése az Állami Számvevőszék szerint összefügg a fogyatékos emberek alacsony foglalkoztatottságával (ÁSZ, 2019) – diplomaszerzésük magasabb foglalkoztatottságot eredményezne, az érintettek jövedelme emelkedne.

2. ábra: A fogyatékossgal élő hallgatók arányának változása az összes beiratkozott hallgató százalékában, 2013-2019 között (Forrás: FIR).

A fogyatékossgal élő hallgatók aránya a teljes hallgatói létszámhoz képest Magyarországon Európai Uniósszehasonlításban is alacsonynak mondható: az akadályozottsággal élő hallgatók arányát tekintve hazánk becslések szerint az EU utolsó harmadában van (Riddell, 2016). A helyzetet súlyosbítja, hogy friss adatok szerint a beiratkozott hallgatók közel harmada is lemorzsolódhat sikeres diplomaszerzés előtt (Csókás, 2021). Ráadásul nemzetközi adatok alapján a fogyatékossgal élő (ill. akadályozott) hallgatók a teljes népességhez képest hamarabb és gyakrabban morzsolódnak le és esnek ki a felsőoktatásból (Eurostat, 2018). Sok tennivaló lenne tehát – ám a téma ritkán kerül be a közbeszédbe.

Miért fontos mégis, hogy többet tudjunk meg arról, mik az akadályai az érintettek egyetemi részvételének? Az egyik ok az, hogy már ma is törvények sora garantálja *elvben* a közszolgáltatásokhoz való egyenlő esélyű hozzáférést. Ugyanígy több jogszabály hangsúlyozza azt a törekvést, hogy az épített környezet és a szolgáltatások akadálymentesek legyenek. Hogy ezen törvényi garanciák gyakorlati megvalósulása milyen a felsőoktatásban, az friss empirikus kutatások hiányában nem világos, az azonban sajtóhírekben¹ és kutatásokban is kiténik, hogy az érintettek jogai gyakran sérülnek. Egyik érünk a téma vizsgálata mellett tehát emberi jogi.

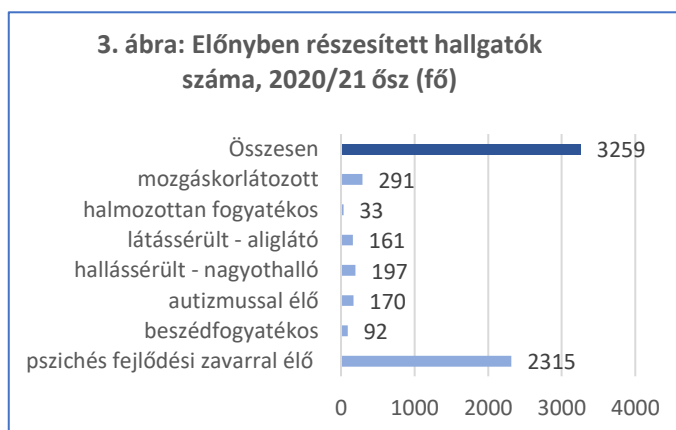
A fogyatékos emberek felsőoktatási részvétele azonban nemcsak emberi jogi okok miatt fontos, hanem azért is, mert az egyetemi végzettséggel rendelkezők közül kerülnek ki legnagyobb számmal a jövő döntéshozói, politikusai, vezető szakemberei – erre figyelmeztet a fogyatékoság társadalmi modelljének egyik brit kidolgozója (Barnes, 2007). Fogyatékos emberek megfelelő arányú diplomaszerzése nélkül a felsőoktatás valójában az érintettek egyenlőtlenségeinek újratermeléséhez járul hozzá.

Végül azért is érdemes feltárni a téma jelenlegi hazai gyakorlatát, mert az elmúlt 15 évben két olyan külső hatás is alakította a hazai gyakorlatot, amelyre válaszul a helyzet javulását várhatnánk. Egyrészt Magyarország 2007-ben ratifikálta az ENSZ fogyatékos személyek jogairól szóló egyezményét (továbbiakban: Egyezmény), amely több hazai jogszabály változását eredményezte, sőt komoly és nagy költségvetésű országos programok indítására is hatással volt². Másrészt egy másik külső tényező is hat a hazai társadalompolitikára: ez a hazánk által is elérhető – leggyakrabban EU Strukturális Alapokként emlegetett – EU-s fejlesztési források léte, amely a hazai társadalompolitikában és gazdaságban (oktatás, szociális szektor, egészségügy, közlekedés stb.) példátlan összegeket tesz elérhetővé fejlesztésekre. Az elmúlt évtizedben EU-s forrásokból számos, fogyatékos embereket érintő fejlesztés indult, ezért joggal sejthetjük ezek hatását a felsőoktatásra is.

Az egyetemre jutás és mobilitás általános korlátait is említeni kell: a magyar társadalom hazai és OECD-s kutatások szerint csak kevés mobilitási lehetőséget kínál (pl. Stubnya, 2019). Feltételezhető, hogy a mobilitásban megrekedt, arra kevés esélyt kapó hazai fiatalok között kiváltképp hátrányban vannak a fogyatékosággal élő fiatalok és családjuk (pl. a fogyatékoságból származó terhek miatt előálló rosszabb jövedelmi viszonyok és nagyobb mindennapi terhek miatt).

A következőkben egy olyan kutatást mutatunk be, amely a fogyatékos emberek egy csoportja, a mozgáskorlátozottsággal élő emberek egyetemi részvételét és annak akadályait mutatja be.

Mozgáskorlátozott hallgatók a 2020/21-es tanévben az összes fogyatékosággal élő (előnyben részesített, igényt regisztrált) hallgató közel 9%-át tették ki (3. ábra; FIR adatok alapján).

Munkánkkal célunk a téma napirendre emelése azzal a reménnyel, hogy hozzájárulhatunk a feltárt problémák megoldásához, és a mozgássérült emberek diplomaszerzése előtt álló akadályok elmozdításához is.

¹ E tanulmány egyik szerzője maga is kezdeményezett a felsőoktatásban tapasztalható visszasságokkal szembeni érdekvédelmi munkát. Ennek sajtóvisszhangjáról lásd például: „Nyílt levélben fordult Balog Zoltán miniszterhez. Interjú Markos Balázssal” <https://www.youtube.com/watch?v=RMA8-5DFnp>

² Az ENSZ Egyezmény jogalkotásra tett hatásairól árulkodik pl. a Jelynelvi törvény (2009) vagy a támogatott döntéshozatal intézményének beemelése a hazai jogba. Részben az ENSZ Egyezmény hatására indult el az intézményi férőhelykiváltási program is, amely a szociális szektor egyik legnagyobb költségvetésű programja.

3. Szakirodalmi áttekintés

Ebben a fejezetben rövid áttekintést nyújtunk a speciális igényű hallgatók felsőoktatási helyzetével foglalkozó hazai és nemzetközi szakirodalomról. A nemzetközi adatok értelmezési korlátja, hogy országonként eltérő némenklatúrák vannak a speciális igények regisztrálására (pl. fogyatékosági kategóriák és jogosultságok), ezért a magyar terminológiában „mozgássérült” vagy „mozgáskorlátozott” kategória a nemzetközi szakirodalomban sokszor más kategóriákba sorolva, vagy más fogalommal jelenik meg. Nemzetközi összehasonlítás ezért rendkívül nehéz lenne, arra mi sem vállalkozunk.

Szakirodalmi fejezetünk áttekintő jellegű, azaz nem szisztematikus. Célunk az, hogy a bevezetőben tárgyalt kérdésünkhöz illeszkedő olyan kortárs (elsősorban 2005 utáni) hazai és nemzetközi adatokat keressünk, amelyek mozgássérült fiatalokra is³ értelmezhetők. A cél, hogy nemzetközi kontextust adjunk a hazai elemzésnek. A kereséshez a SCOPUS és a Google Scholar akadémiai keresőket alkalmaztuk. Keresési kritérium volt, hogy jogi és társadalomtudományi (pedagógiai, szociológiai, fogyatékoság tanulmányok körébe eső) műveket is keressünk – e megközelítés előnye, hogy nem csak a jogi kereteket, de a jogalkalmazás és az egyetemi élet, az érintettek megélt valóságának empirikus adatait is feltárhatóvá teszi.

A szakirodalom konszenzusa, hogy a fogyatékos emberek a felsőfokú oktatásban világszerte alulreprezentáltak a teljes népességhez képest (pl. Riddell és mtsai, 2005; Gorard, 2008; EUROSTAT, 2018; Fazekas, 2018). Hazai adatok szerint a magukat korlátozottnak vallóknak⁴ csak 38%-a szerzett középfokú és 12%-a felsőfokú végzettséget szemben a teljes népesség 45, ill. 17%-val (KSH, 2018). Egy 2015-ös elemzés szerint a hazai felsőoktatásban

„a fogyatékosággal élő hallgatók számaránya az összlétszámhoz képest 1-2 % körül mozog⁵, ebből (...) 75-78% disz-es típusú fogyatékosággal, a további 22-25% valamilyen testi fogyatékosággal rendelkezik” (Laki, 2015: 345).

Az alulreprezentáltság kérdése szorosan kapcsolódik mindazon tényezőkhöz, amelyek akadályozzák az érintettek egyetemre jutását és diplomaszerezését. Amerikai kutatók (Kimball és mtsai, 2016) több mint 300, a kérdést érintő kutatást áttekintő elemzésükben megállapították, hogy a fogyatékosággal élő hallgatók egyetemi részvételét befolyásoló faktorok között kiemelt fontosságú többek között:

- i. a társadalmi környezet, például a hallgatók társadalmi helyzete (Kiss, 2014), az oktatási és szociális rendszer;
- ii. a jogi környezet;

iii. az egyetemek szervezeti kérdései és gyakorlatuk;

iv. az adott társadalomban és felsőoktatásban uralkodó attitűdök.

Hazai kérdőíves kutatásában Bánfalvy Csaba (2014) Kimball és munkatársaihoz hasonló eredményre jutott: a fogyatékos hallgatók egyetemi tanulása során az érintettek által tapasztalt komplex pl. fizikai, „ergonómiai” és attitűdbeli problémákat is azonosít, emellett hangsúlyozza a családi háttér és a fogyatékos egyén motivációjának és elszántságának fontosságát a sikeres diplomaszerezésben.

Kimball és munkatársai (2016), valamint Bánfalvy (2014) fenti elemzéseire támaszkodva ezért ebben a fejezetben két terület szakirodalmát ismertetjük: a (iii.) egyetemek szervezeti kérdéseit és a (iv.)

³ Tehát nem ismertetünk kizárólagosan más csoporttal, pl. siket hallgatók helyzetével foglalkozó munkákat.

⁴ A magukat korlátozottnak vallók csoportja nem azonos a magukat fogyatékosnak vallók csoportjával. A *fogyatékoság* versus *akadályozottság* versus *korlátozottság* adatgyűjtési fogalmainak eltéréséről és az eltérő némenklatúrákról lásd pl. Kozma és munkatársai tanulmányát (2020, p. 380-387).

⁵ A bevezetőben idézett Felsőoktatási Információs Rendszer (FIR) adatok szerint a fogyatékosukat regisztráló hallgatók aránya végig 1% alatt maradt a 2010-es évek során.

hallgatókkal kapcsolatos attitűdöket. A (ii.) jogi környezetet – építve hazai szakirodalomra (pl. Nagy-Nádasdi, 2020) – a következő fejezetben külön mutatjuk be. Mivel kutatásunk az egyetemi élet belső akadályait fókuszál, ezért a (i.) külső, társadalmi környezetre vonatkozó irodalmat nem elemezzük. Az alábbiakban tehát az attitűdökre és az egyetemek szervezeti működésére fókuszáló szakirodalmakat mutatjuk be.

A hallgatókkal kapcsolatos attitűdök

A fogyatékos hallgatókkal kapcsolatos attitűdök kérdését a nemzetközi és a magyar szakirodalom is gazdagon tárgyalja (pl. Fazekas, 2017; Rao, 2004; Pusztai & Szabó, 2014). Az egyetemen tapasztalt attitűdök tekintetében mind a hallgatók egymás közti viszonyai, mind az oktatói attitűdök befolyásolják az érintett hallgatók tanulását (Rao, 2004). Amerikai kutatók szerint (Kimball és mtsai., 2016: 99) a hallgatók gyakran a sérültséghez kapcsolódó stigma miatt nem veszik igénybe az intézmények által nyújtott kedvezményeket és a látható fogyatékosággal rendelkező hallgatók gyakran válnak negatív sztereotípiák célpontjává. Ezt a nézetet erősíti meg egy görög kutatás (Papananou és Vlachou, 2018), amely szerint a hallgatók a diszkriminációtól való félelem miatt nehezen vállalják fel fogyatékoságukat. A negatív attitűdök a fogyatékosággal élő – pl. látássérült, mozgássérült, autista – oktatókat és kutatókat is erősen érintik (Brown és Leigh, 2018), világosan mutatva, hogy a fogyatékosággal kapcsolatos stigma az egyetemi életben mélyen gyökerezik, és általánosan tapasztalható tényező.

Hasonló következtetésre jutott Nagy-Britanniában Vickerman és Blundell (2010). Az általuk megkérdezett fogyatékos hallgatók az egyetemi jelentkezéskor attól tartottak, hogy fogyatékoságuk miatt nem vennék fel őket bizonyos képzésekre (Vickermann és Blundell, 2010: 26). A fogyatékoság egyetemi felvállalásával kapcsolatban mások megjegyzik, hogy mozgássérülés esetében a felvállalás általában nem választás kérdése: *„különösen azon hallgatók az esetében merül fel dilemmaként a fogyatékoság felvállalása, akik láthatatlan fogyatékosággal élnek...”* (Fazekas, 2017: 145). Egy másik hazai kutatás szerint pedig *„...a felvételi eljárásban a fogyatékosággal élő (fogyatékoság alapján többletpontot kapott) felvettek (beiratkozottak) számánál jóval kisebb a hallgatói jogviszony keretei között nyilvántartott fogyatékosággal élő hallgatók száma.”* (Fekete, 2017: 27). Ennek egyik oka, hogy a fogyatékosághoz az egyetemeken negatív attitűdök kapcsolódnak – feltételezhető, hogy a hazai felsőoktatásban is komoly számban tanulnak olyan fogyatékosággal élő hallgatók (ideértve mozgáskorlátozott fiatalokat is), akik a stigmától való félelem miatt nem folyamodnak egyetemi segítő szolgáltatásokhoz vagy kedvezményekhez.

A negatív attitűdök és a teljes oktatási rendszerben tapasztalható akadályok miatt hangsúlyozza a szakirodalom, hogy a fogyatékosággal élő fiatalok egyetemre jutásának, bent maradásának és diplomaszerezésének is fontos komponense az érintettek önrendelkezése (Getzel & Thoma, 2008), illetve az ehhez kapcsolódó önérdekérvényesítő készségek megléte. Getzel és Thoma szerint feltételezhető, hogy az önrendelkezési képesség és egyéni érdekérvényesítési készségek segítenek a tapasztalt akadályok és kellemetlen élményekkel kapcsolatos megküzdésben, akár a sikeres diplomaszerezéshez is szükségesek. Brit kutatók emlékeztetnek, hogy a felsőoktatás, az egyetemi rendezvények és szolgáltatások hozzáférhetősége nem csak fizikai akadálymentesítést, hanem a fogyatékosággal kapcsolatos negatív attitűdök⁶ kezelését is megköveteli: ezek ugyanis az érintettek szerint éppúgy akadályok, mint egy hiányzó fizikai akadálymentesítés (Brown és mtsai, 2018).

Egyetemek szervezeti kérdései

A hazai és nemzetközi szakirodalomban erős konszenzus van arról, hogy fogyatékos fiatalok számára mind az egyetemi felvétel, mind a tanulmányok sikeres befejezése többlet erőfeszítést igényel (Bara-

⁶ Az angol akadémiai nyelvben és olykor a köznyelvben a fogyatékoság attitűdbeli, ill. a gyakorlatban intézményesült negatív megkülönböztetését az “ableism” szóval is jelölik – egyezményes magyar fordítása nincs, de Hernádi Ilona “épségterror” fordítása közel áll az eredeti angol szó jelentéséhez.

konyi, 2019; Kimball és mtsai, 2016) – ezért kulcsfontosságú, hogy az egyetemek milyen szolgáltatásokat adnak, ill. milyen támogatásokkal kompenzálják a hallgatókat érő hátrányokat (Järkestig Berggren és mtsai, 2016). A követelmények teljesíthetősége annak ellenére is kérdéses, hogy – mint jogi elemzésünkéből kiderül majd – a hazai jogszabályok számos kedvezményt, mentességet biztosítanak. Kutatásunk szempontjából irányadó, hogy a mozgáskorlátozott hallgatók egyetemi részvételével kapcsolatban Kovács (2011) szerint a hazai egyetemi épületek akadálymentessége „*nagymértékben elmarad a nyugat-európai és amerikai felsőoktatási intézményektől*” (p. 89). Az egyetemek szervezeti gyakorlatai így egy olyan környezetben értelmezendők, amelynek akadálymentessége erősen hiányos.

Dutta és munkatársai (2009) egy USA-beli empirikus felmérésben azt találták, hogy mind fogyatékos-sággal érintett diákok, mind oktatóik előnyösebbnek látnák, ha az egyes egyetemi támogató szolgáltatásokat egységesebben koordináltan kaphatnák az érintettek, elkerülve ezzel mind a duplikált szolgáltatásokat, mind a szolgáltatásokból való kimaradást. Az egyetemeken biztosított segítséget hazai kutatások is kiemelték mint a diplomaszerzésben döntő faktort (Hrabéczy, 2019). Egy több egyetemet vizsgáló hazai elemzés azt mutatta, hogy habár sokféle, az észszerű alkalmazkodás körébe sorolható támogató segítség elérhető mozgássérült hallgatóknak, ám ezek (pl. segítség tartalma, módja) hiányosak (Légmán, 2020). Ezt megerősíti, hogy egy másik hazai felmérés szerint a sajátos igényű hallgatók igényelnék, ha az intézmények nem csak szigorúan oktatási kérdésekben, de azon túl is segítenék őket – pl. programszervezéssel, munkaerőpiacra jutás segítségével, albérlet-kereséssel (Demjén & Szabó, 2016). Egy török kutatás szerint mozgáskorlátozott egyetemi hallgatóknak komoly pszichés terhet és stresszt jelentenek az egyetemi élet során szerzett negatív tapasztalatok: a szükséges segítség elmaradása, a mindennapi akadályokkal szembesülés és az azok legyőzése során érzett kellemtelenségek megterhelőek (Koca-Atabey és mtsai, 2012).

Kutatások sora szerint az egyetemi részvétel akadályai között egyik legfontosabb az egyetemi szervezetek működése. Az egyetemeken tapasztalható akadályozó tényezők komplexitását mutatja, hogy nem csupán a tananyag, de az infrastrukturális feltételek, a közlekedés és az egyetemi támogató szolgáltatások hiánya is akadályozhatják a fogyatékos-sággal élő hallgatókat (Jameel, 2011; Kimball és mtsai, 2016). Egy brit kutatás szerint egyértelműen látható, hogy a hallgatót elvileg megillető jogoknak csak egy része érvényesül a mindennapi gyakorlatban (Vickerman és Blundell, 2010: 30). Egy spanyol felmérés azt találta, hogy a fogyatékos-sággal élő hallgatók számára az egyetemek által biztosított, pl. a tananyagot, tanítási módszertant érintő módosítások és a curriculum tervezése sokszor nem adnak érdemi választ az érintettek igényeire (Moriña és mtsai, 2014). Egy hazai empirikus kutatás szerint az egyetemi oktatók jelentős része szerint problémát jelentene akadályozott hallgatók oktatása, például módszertani szaktudás és segítség hiánya miatt (Karlovit, 2013). A már említett brit kutatásban (Vickerman és Blundell, 2010) részt vevő diákok közül is többen úgy vélték, hogy nehezen érik el az oktatók által kitűzött tanulási célokat, és nem állnak rendelkezésükre a gyakorlatok teljesítéséhez szükséges adaptált eszközök, az oktatók pedig ritkán adaptálják tanítási módszereiket a hallgatók igényeihez. A tananyagtervezés, az oktatás kivitelezése és az oktatás-módszertan kulcsszerepet kap nemcsak a speciális igényű hallgatók sikeres diplomaszerzésében, de abban is, hogy egyáltalán ki juthat el felsőoktatásba. Nem megfelelés esetén ezen faktorok akadályozó tényezőkké válnak (Gyarmathy & Czenner, 2014).

Az egyetemi gyakorlatok részben jogszabályok alapján alakulnak ki, azonban tartalmukat jelentős részben jogon kívüli tényezők befolyásolják, még egymástól eltérő pozíciójú országokban is – erre a következtetésre jutottak cseh, svéd és USA-beli gyakorlatok összehasonlításakor (Järkestig Berggren és mtsai, 2016). Az új szabályozások és befogadóbb egyetemi gyakorlatok bevezetésében szerepe van a társadalomkutatás eredményeinek és az emberi jogi szabályoknak éppúgy, mint a fogyatékos-sággal élő érdekvédők munkájának (Lányiné, 2013).

Hazai kontextusban is érdekes kérdés, hogy mi befolyásolja akkor azt, hogy miképpen segítik az egyetemek az érintetteket? Mind jogszabályok, mind egyetemi gyakorlatok részben a fogyatékos emberek

szervezeteinek, illetve egyes érdekvédők (pl. mozgássérült egyetemi hallgatók) kitartó aktivizmusának eredményeképp is alakultak ki (ld. Kovács, 2011; Fazekas, 2018). Például Skóciában az érdekképviseletek bevonása széleskörű konzultációt jelentett, aminek eredménye egy jó gyakorlatnak tekinthető egyetemi szabályozás lett (Fazekas, 2018). Ugyanakkor egy ausztrál kutatás a progresszív szabályozás korlátjaira hívja fel a figyelmet. Habár új szabályozás nyomán javult az ausztrál egyetemek akadálymentessége, és az érintett hallgatók által kapott szolgáltatáscsomag is fejlődött, de ezek csak korlátozott hatással bírtak, és az érintett hallgatók egyetemi tapasztalatai és diploma utáni esélyei friss adatok szerint még mindig jelentősen elmaradnak nem-fogyatékos társaikétól (Brett, 2016) – például azért is, mert az ausztrál egyetemek sokszor még nem szabják valós igényekre a kínált segítséget, és forrásokat sem mindig rendelnek az írott szabályozásban megfogalmazott előírásokhoz.

4. Módszertani keretek

Tanulmányunk a következő kutatási kérdésre keres választ: **melyek azok a tényezők, amelyek akadályozzák a mozgássérült emberek felsőoktatási részvételét?** Kérdésünk az egyetemi életben, a felsőoktatási hallgatói jogviszony fennállása idején tapasztalható akadályokra vonatkozik, és – a gyűjtött adatok alapján – csak érinteni tudunk olyan tágabb társadalmi okokat (pl. család anyagi helyzete stb.), amelyek a sikeres diplomaszerezést (más társadalmi csoportokban is) befolyásolják.

Az elemzés *feltáró jellegű*. Célunk nem a hazai felsőoktatási gyakorlatok átfogó *leírása* – erre a szakirodalom hiányosságai miatt fokozott szükség lenne, de kereteink ezt nem engedik meg. Célunk a mozgáskorlátozott emberek felsőoktatási részvételét és diplomaszerezését akadályozó tényezők azonosítása. Kutatásunk célja az is, hogy az akadályozó tényezők azonosítása alap legyen egy ambiciózusabb jövőbeli kutatáshoz, amely fogyatékos hallgatók megélt tapasztalatai alapján, az akadályokat és azok kiküszöbölésének lehetőségeit célozatosan elemzi – és egyben alapot adhat intézkedésekhez.

Kutatási kérdésünk megválaszolásához egyszerre vizsgáljuk (a) a jelenlegi magyarországi gyakorlatoknak keretet adó jogi környezetet, és (b) a felsőoktatási intézményekben tapasztalható gyakorlatot.

- (a) Előbbihez doktrinális elemzési módszert alkalmaztunk, forrásaink meglévő hazai és nemzetközi jogszabályok, ill. kapcsolódó hazai szakirodalom voltak.
- (b) A második területhez, a mai egyetemi gyakorlatok és problémák feltárásához felsőoktatási szakértői interjúkat készítettünk.

A második kutatási lépésben interjúalanyaink olyan szakértők voltak, akik jelentős tapasztalattal rendelkeznek a mozgássérült egyetemi hallgatók mindennapi támogatásában. Ez a módszertani döntés (szakértők megszólaltatása) azért született, mert az érintett hallgatók elérése és megfelelő módszertannal végzett feltáró elemzés végzése a kutatás rövid időkereteiben nem volt lehetséges. A szakértői interjúk korlátja, hogy nem képesek teljes hitelességgel visszaadni az érintett hallgatók megélt tapasztalatait – egyetemi életük nehézségeinek személyesebb aspektusai és az azokra adott egyéni megoldási stratégiák ezért nem, vagy csak külső nézőpontból jelennek meg az interjúkban. További korlát, hogy az interjúk adta kereteken belül a szakértők esetlegesen nem tártak fel olyan problémákat, amelyeket ők munkavállalói/támogató oldalról esetleg nem is érzékelnek. Ugyanakkor kutatási kérdésünk szempontjából a sokéves gyakorlati tapasztalattal felsőoktatási szakértői interjúk biztos alapot adnak a legfontosabb, és rendszerszinten (a teljes felsőoktatásban) megjelenő akadályok azonosításához.

Interjúalanyként olyan szakértőket hívtunk meg, akiknek jelentős munkatapasztalatuk van fogyatékos hallgatók támogatásában. A toborzást 2020. októberben, az interjúkat 2020. októberben és novemberben végeztük. A szakértők a tíz legnagyobb hallgatói létszámú hazai egyetem közül hat vidéki és fővárosi egyetem alkalmazásában álltak: többségük az egyetemek központi segítő/támogató szervezeti egységénél dolgozott, két fő pedig fogyatékosügyi kari koordinátor volt. Összesen nyolc szakértővel készítettünk interjút: közülük egynek egyéves, a többi hét szakértőnek 10+ éves tapasztalata volt ezen a téren. A szakértők mindegyike egyetemi alkalmazásban állt az interjú időpontjában, és feladata a speciális igényű hallgatók támogatása volt. A szakértők több mint fele jelenlegi munkája előtt is kapcsolódó területen (civil szektor, kutatás/oktatás, szociális szektor) dolgozott. Egy fő kivételével mindannyian arról számoltak be, hogy formális egyetemi munkakörükön kívül is van releváns tapasztalatuk segítői, civil szervezeti vagy kutatói szerepben. A résztvevők között voltak olyanok, akik megélt fogyatékoságukról is beszámoltak.

A félig-strukturált interjúk (Whiting, 2008) fogatókönyvét (ld. 1. sz. melléklet) a szakirodalomra építve alkottuk meg. Az interjútematika kialakításában döntő volt, ill. azt befolyásolta, hogy egyikünk mozgássérült egyetemi hallgatóként saját tapasztalattal is rendelkezik. Az interjúkat online készítettük

Skype, Messenger és Google meet alkalmazásokon. Az interjúkat a két szerző közösen készítette. Az interjúk időtartama 50 és 90 perc között mozgott, és azokról tartalmi lejegyzés készült, egyes szó szerinti idézetek rögzítésével.

Az interjúátiratokat tematikus analízis (Braun & Clarke, 2012) segítségével elemeztük. Ehhez az átiratokat mindkét szerző többször elolvasta, azokat megbeszélte, majd az egyik szerző előzetesen kódolta a szövegeket, és a talált témákat csoportosította. A két szerző ezután közösen ellenőrizte a tematikus csoportokat. A tematikus elemzés során vegyes induktív-deduktív módszert alkalmaztunk, azaz részben azokat a témákat kerestük, amelyeket a szakirodalmi elemzésünk alapján fontosnak ítéltünk, másrészt viszont lehetővé tettük, hogy olyan új témák is felbukkanjanak, amelyeket maguk az interjúalanyok „hoztak be” a kutatásba, és amelyekre előzetesen nem volt kérdésünk. Ez a kettős megközelítés biztosította, hogy ne egy előre meghatározott sémához tartozó elemeket „találjunk”, hanem ennél alaposabban építsünk a szakértők saját, tapasztalatokra építő véleményére.

Eredeti módszertani tervünk lényegi része volt, hogy ne csak az országosan érvényes jogi keretek és a legnagyobb egyetemekről származó egyetemi tapasztalatokat elemezzük, hanem hogy egy esettanulmány keretében egy adott intézmény, egy egyetemi kar működését is megvizsgáljuk: ideértve az épített környezet akadálymentességét, a biztosított segítő szolgáltatásokat, az érvényben lévő szabályzatok kereteit stb. Az esettanulmány elfogadott társadalomkutatói módszer (Gerring, 2004) olyan feltáró kutatásoknál, ahol szükség van általánosabb, egy rendszerre jellemzőnek tekinthető adatok mellett „mélyfúrás”-jellegű elemzésre is – ez az esettanulmány-módszer biztosíthatja, hogy az általánosabb elemek valóságos, egy adott esetben megjelenő szerepét, belső összefüggéseit, egymáshoz való viszonyát stb. elemezzük. Témánk kapcsán ez lehetővé tenné, hogy az azonosított felsőoktatási akadályokat (ld. 5. fejezet) egy adott felsőoktatási intézmény életében és működési gyakorlatában vizsgáljuk: megállapításokat tehessünk egyes akadályok pl. akadálymentesség hiánya, egyetemi attitűdök stb. mértékére, azok kiküszöbölésére alkalmazott módszerekre, lehetőségekre. Az esettanulmányra a COVID-19 járvány miatt végül nem kerítettünk sort, mert az olyan helyszíni látogatásokat követelt volna meg, amelyekre a kialakult járványügyi helyzetben nem vállalkoztunk.

Etikai keretek

A kutatásban való részvétel és a válaszadás minden esetben önkéntes volt. A kutatás céljáról, az interjú kereteiről és az etikai szabályokról minden interjúalany írásos információt kapott az interjúfelkérés során. Minden interjúalanyunk felajánlotta az anonim részvételt.⁷ Az interjúelemzések során nem közöljük az egyes idézetekhez tartozó interjúalany semmilyen, azonosításra lehetőséget adó jellemzőjét. Az interjúátiratokat csak a két szerző által hozzáférhető, jelszóval védett tárhelyen, anonimizálva, kódokkal azonosított fájlokban tároltuk.

⁷ Bár az interjúalanyok egy része névvel és munkahellyel is vállalta a részvételt, végül a kis elemszám miatt úgy döntöttünk, hogy egyetlen résztvevő nevét és munkahelyét sem közöljük, ezzel védve az anonimitást választott interjúalanyokat.

5. A jogi környezet elemzése

Az alábbiakban röviden bemutatjuk és elemezzük a téma szempontjából releváns hazai jogszabályokat, érintve a nemzetközi jog, illetve az európai uniós jog egyes szabályait is. A jogszabályokat tematikus csoportosításban mutatjuk be, egy tematikus egységen belül figyelembe véve a jogforrások hierarchiáját is. A témakörök a következők: egyenlő bánásmód és diszkrimináció tilalma; az oktatáshoz való jog; a hallgatók jogai; hozzáférhetőség.

Az egyenlő bánásmódról és a diszkrimináció tilalmáról szóló általános szabályok

Magyarország Alaptörvényének (a továbbiakban: Alaptörvény) XV. cikk (2) bekezdése értelmében „Magyarország az alapvető jogokat mindenkinek bármely megkülönböztetés, nevezetesen faj, szín, nem, fogyatékoság, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül biztosítja.” Ez azt jelenti, hogy a fogyatékos hallgatók diszkriminációja is tilos. A XV. cikk (4), illetve (5) bekezdése hangsúlyozza, hogy Magyarország külön intézkedésekkel segíti az esélyegyenlőség és a társadalmi felzárkózás megvalósulását, valamint támogatja – többek között – a fogyatékosokkal élőket. Látható tehát, hogy törvényi felhatalmazás alapján a diszkrimináció tilalma nem zárja ki, hogy az állami vagy magán fenntartású intézmény előnyben részesítést alkalmazzon valamely társadalmi csoport javára. Az előnyben részesítésre a fejezet későbbi szakaszában is láthatunk példát.

Az ENSZ Egyezményt Magyarország ratifikálta, a 2007. évi XCII. törvénnyel bekerült a magyar jogrendbe, tehát a benne megfogalmazott ajánlások és kötelezettségek a magyar államra is vonatkoznak.⁸ Az Egyezmény 2. cikkében szerepel az észszerű alkalmazkodás definíciója: ez „*az elengedhetetlen és megfelelő módosításokat és változtatásokat jelenti, amelyek nem jelentenek aránytalan és indokolatlan terhet, és adott esetben szükségesek, hogy biztosítsák a fogyatékosokkal élő személy alapvető emberi jogainak és szabadságainak a mindenkit megillető, egyenlő mértékű élvezetét és gyakorlását...*” Megjegyzendő azonban, hogy az észszerű alkalmazkodás fogalma, illetve követelménye nem jelenik meg az oktatással kapcsolatos magyar jogszabályokban, ugyanakkor – mivel az Egyezmény a magyar és az EU-s jogrendbe is beépült – a magyar állam az oktatásban is kötelezhető a jogelv alkalmazására.

Az Egyezmény 5. cikk 1. bekezdése értelmében a részes államok biztosítják állampolgáraik számára a törvény előtti egyenlőséget, valamint – az 5. cikk 2. bekezdése alapján – megtiltanak bármilyen, a fogyatékoság alapján történő hátrányos megkülönböztetést, és biztosítják a diszkriminációval szembeni hatékony jogi védelmet.

Az Egyezmény 5. cikk 3. bekezdése értelmében a részes államok „*Az egyenlőség előmozdítása és a hátrányos megkülönböztetés eltörlése érdekében a részes államok minden megfelelő lépést megtesznek, így biztosítva az észszerű alkalmazkodást.*” Ebből látható, hogy az Egyezmény alapján az észszerű alkalmazkodás megtagadása hátrányos megkülönböztetésnek minősül.

Az Egyezmény 9. cikke tárgyalja a hozzáférhetőség (angolul: accessibility)⁹ fogalmát, amelybe – többek között – a fizikai környezethez való hozzáférés is beletartozik. A cikk a) pontja külön is megemlíti az iskolákban található fizikai korlátok beazonosítását és felszámolását, mint kötelezettséget. Az Egyez-

⁸ Munkánkban az Egyezmény www.njt.hu oldalon található magyar fordítását használjuk, megjegyzendő azonban, hogy csak a szöveg angol, francia, orosz, kínai és arab nyelvű változata tekinthető irányadónak, amennyiben az értelmezés során kérdés merülne fel.

⁹ A magyar nyelvű forrásokban az *accessibility* szó fordítása egyaránt lehet *akadálymentesség*, illetve *hozzáférhetőség*. Munkánkban ez utóbbit használjuk, mivel szélesebb körben értelmezhető.

ményhez fűzött 2. számú Általános Kommentárban a Bizottság úgy fogalmaz, hogy „A fizikai környezethez [...] való hozzáférés nélkül a fogyatékossgal élő személyeknek nem lenne egyenlő esélye a saját társadalmukban való részvételre...” (General Comment No. 2 (2014), 1. bekezdés) Azt is kiemeli, hogy a fizikai környezethez való hozzáférés előfeltétele a mozgásszabadság biztosításának.

Az egyenlő bánásmóddal és diszkriminációval kapcsolatos törvényi szintű szabályozás fontos eleme az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény (a továbbiakban: Ebktv.) E jogszabály 4. § f) és g) pontja témánk szempontjából releváns, mivel meghatározza, hogy a törvény hatálya kiterjed egyrészt - f) a közszolgáltatást végző szervezetekre, másrészt g) – többek között – a felsőoktatási intézményekre, amelyek vizsgálatunk tárgyát képezik. Az Ebktv. 8. § g) pontja értelmében közvetlen hátrányos megkülönböztetésnek minősül az olyan rendelkezés, amelynek folytán valaki fogyatékossga miatt kedvezőtlenebb bánásmódban részesül, mint más személyek. A jogszabály szövegében szereplő „rendelkezés” szó a joggyakorlat szerint sokféleképpen értelmezhető; lehet például egy egyetem tanulmányi és vizsgaszabályzatában szereplő szabály, amelynek értelmében egy vizsgát minden hallgatónak írásban kell teljesítenie. Egy ilyen szabály diszkriminatív lehet egy olyan hallgatóval szemben, aki fogyatékossga miatt nem, vagy nehezen tud írni, ezáltal az Ebktv. 8. § g) pontjának megsértését jelentheti.

Az Ebktv. 11. § (1) bekezdése fogalmazza meg az előnyben részesítés szabályát. Ennek értelmében „Nem jelenti az egyenlő bánásmód követelményének megsértését az a rendelkezés, amely egy kifejezetten megjelölt társadalmi csoport tárgyilagosa értékelésen alapuló esélyegyenlőtlenségének felszámolására irányul, ha az

a) törvényen vagy törvény felhatalmazása alapján kiadott kormányrendeleten [...] alapul, és határozott időre vagy határozott feltétel bekövetkeztéig szól...” Így a felsőoktatást szabályozó törvényekben, illetve kormányrendeletekben (lásd alább) szereplő, a hallgatókat megillető mentességek és kedvezmények az előnyben részesítés kategóriájába sorolhatók.

Az oktatáshoz való jog

Az Alaptörvény XI. cikk (1) bekezdése rögzíti, hogy minden magyar állampolgárnak joga van a művelődéshez. A XI. cikk (2) bekezdés – többek között – a képességei alapján mindenki számára hozzáférhető felsőoktatás biztosításával segíti elő a művelődést. Az Alaptörvény értelmében tehát pusztán fogyatékossga miatt, ha a részvételt intellektuális és egyéb képességei lehetővé teszik, egy jelentkező sem utasítható el a felsőoktatási intézményekből.

Az ENSZ-egyezmény 24. cikke tárgyalja az oktatás kérdését. Ennek 1. bekezdése értelmében „A részes államok elismerik a fogyatékossgal élő személyek oktatáshoz való jogát. E jog hátrányos megkülönböztetés nélküli, az egyenlő esélyek alapján történő megvalósítása céljából a részes államok befogadó oktatási rendszert biztosítanak minden szinten, továbbá élethosszig tartó tanulási lehetőséget nyújtanak...” A 2. bekezdés e) pontja értelmében „...hatékony, személyre szabott támogató intézkedéseket biztosítanak, a tudományos és társadalmi fejlődés legmagasabb fokának elérését segítő környezetben, a teljes körű integráció céljával összhangban.” A felsőoktatásra külön is kitér az 5. bekezdés, amely alapján „A részes államok biztosítják, hogy a fogyatékossgal élő személyek hátrányos megkülönböztetés nélkül és másokkal azonos alapon férnek hozzá az általános felsőfokú oktatáshoz, a szakképzéshez, felnőttoktatáshoz és élethosszig tartó tanuláshoz. E célból biztosítják az ésszerű alkalmazkodást a fogyatékossgal élő személyek számára.” Figyelemreméltó, hogy az ésszerű alkalmazkodás fogalma külön szerepel e cikkben is, tehát a magyar állam az oktatás feladatkörében is kötelezhető annak biztosítására, annak ellenére, hogy a fogalom nem szerepel a felsőoktatásról szóló hazai jogszabályokban. (A MEOSZ munkatársainak az ésszerű alkalmazkodással kapcsolatos korábbi munkái – Légmán, 2020; Nagy-Nádasdi, 2020 – részletesebben kifejtik ezt a kérdést.)

Az Egyezményhez fűzött 4. számú Általános Kommentár szerint az Egyezmény az első olyan jogilag kötelező érvényű nemzetközi dokumentum, amely a minőségi, inkluzív oktatás fogalmára hivatkozik. Mindazonáltal, a Bizottság szerint továbbra is fennáll a fogyatékosok diszkriminációja az oktatásban. A Kommentár 11. bekezdése szerint „Az integráció¹⁰ rendszerszintű reformfolyamatot foglal magában, amely változásokat és módosításokat testesít meg a tartalom, a tanítási módszerek, a megközelítések, a struktúrák és a stratégiák terén az oktatásban, hogy leküzdjék a korlátokat azzal a céllal, hogy a megfelelő életkori tartományban levő minden diák számára méltányos és a részvételen alapuló tanulási élményt adjanak, és olyan környezetet, amely a legjobban megfelel az igényeiknek és a preferenciáiknak.” Hangsúlyozza, hogy a tagállamoknak alkalmazniuk kellene az egyetemes tervezés elvét az oktatásban is (UN CRPD, 2016).

A fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló 1998. évi XXVI. törvény (a továbbiakban: Fot.) 7/A. § (1) bekezdése értelmében „A fogyatékos személy számára [...] biztosítani kell a közszolgáltatásokhoz való egyenlő esélyű hozzáférést.” Mivel az oktatás – beleértve a felsőoktatást – a Fot. 4. § fb) pontja szerint, a közszolgáltatások közé tartozik, ezért e szakasz értelmében a közszolgáltatásokhoz való egyenlő esélyű hozzáférést 2014. január 1-től biztosítani kell a fogyatékos személyek számára¹¹.

A Fot. 7/A. (1) bekezdéshez fűzött indokolás így szól: „A fogyatékosügyi civil szervezetek képviselőiből és a szabályozással érintett kormányzati szakértőkből álló munkacsoport javaslata értelmében a Fot. hatályos rendelkezései között jelenleg szereplő, lejárt akadálymentesítési határidők helyett nem célszerű a törvényben újabb határidőket rögzíteni. A törvény értelmében a közszolgáltatásokhoz való az egyenlő esélyű hozzáférést biztosítani kell a fogyatékos személy számára.” Megjegyzendő, hogy habár mára az indokolásban említett határidők már kikerültek a Fot.-ból, de jelen tanulmányunkban is szereplő adatok szerint a jogalkotó által előírt kötelezettségek 2021-ig sem teljesültek maradéktalanul.

A Fot. 13. § (1) bekezdése deklarálja, hogy a fogyatékos személyeknek – más ágazati jogszabályok adta kereteken belül – joguk van az oktatásban, ezen belül felsőoktatásban való részvételre.

A hallgatók jogai

Törvényi szinten fontos ágazati jogszabály a nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény (a továbbiakban: Nftv). A jogszabály több szakasza külön is kitér a fogyatékos hallgatók helyzetére a felsőoktatási intézményekben. A 11. § (1) bekezdés c) pontja szerint „A felsőoktatási intézmény [...] tájékoztató és tanácsadó rendszerével segíti a – különös figyelemmel a fogyatékkal élő – hallgató beilleszkedését és előrehaladását a felsőfokú tanulmányok idején, illetve a tanulmányok alatt és befejezését követően segítséget nyújt a karriertervezésben, [...]” Ez azt jelenti, hogy a felsőoktatási intézményeknek létre kell hozniuk egy olyan rendszert, amely segíti – többek között – a fogyatékos hallgatókat. Ezt sok egyetem már megvalósította, esélyegyenlőségi vagy fogyatékosügyi központok létrehozásával.

Az Nftv. 35. § (2) bekezdése értelmében az oktató kötelessége, hogy „...tevékenysége során vegye figyelembe a hallgató [...] fogyatékoságát.” Ez tehát azt jelenti, hogy az oktató nem tagadhatja meg a fogyatékos hallgatótól az őt megillető bánásmódot, szükség esetén a kedvezmények, mentességek biztosítását. Mindazonáltal – mint arra a tanulmány későbbi szakaszaiban is utalunk – az oktatóknak a fogyatékos hallgatókkal kapcsolatos attitűdje nem egységes.

¹⁰ Munkánkban a kommentár www.emberijogok.kormany.hu oldalon található magyar fordítását használjuk (hozzáférés: 2020. 12. 08.). A 11. bekezdésben az eredeti angol szövegben az „integráció” szó helyén „inclusion” szerepel. A két fogalom eltérően értelmezhető.

¹¹ Az oktatás vonatkozásában már 2011. január 1-től biztosítani kellene az egyenlő esélyű hozzáférést. Jogtörténeti érdekesség, hogy évente mindig újabb és újabb közszolgáltatások vonatkozásában kellett egyenlő esélyű hozzáférést biztosítani, míg végül 2014. január 1-től minden közszolgáltatás vonatkozásában biztosítani kell azt.

Az Nftv. rendelkezik a fogyatékos hallgatók esélyegyenlőségének biztosításáról a felsőoktatási felvételi eljárásban és a tanulmányok során. A törvény 41. §-a szolgáltatja a jogalapot a felvételin és a tanulmányok során igénybe vehető kedvezményekhez. Ezeket részletesebben a későbbiekben tárgyalt, a felsőoktatási felvételi eljárásról szóló 423/2012. (XII. 29), illetve a nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény egyes rendelkezéseinek végrehajtásáról szóló 87/2015. (IV. 9) Kormányrendelet szabályozza.

Az Nftv. 43. § (1) bekezdése értelmében *„A hallgató joga, hogy a jogszabályokban és az intézményi szabályozásban meghatározottak szerint teljes körű, pontos és hozzáférhető formában információt kapjon a tanulmányai megkezdéséhez és folytatásához, kialakítsa tanulmányi rendjét, igénybe vegye a felsőoktatási intézményben elérhető képzési lehetőségeket, kapacitásokat; állapotának, személyes adottságainak, fogyatékoságának megfelelő ellátásban részesüljön.”* A jogalkotó külön kiemelte a fogyatékoságot, ezzel is nyomatékosítva, hogy a fogyatékos hallgatók igényeit a felsőoktatási intézményeknek figyelembe kell venniük. Érdemes még kiemelni a tájékoztatás kötelezettségét, amely – véleményünk szerint – igen fontos a fogyatékos hallgatók számára. Joguk van ugyanis tudni azt, kihez, hogyan fordulhatnak segítségért tanulmányaik során.

Az Nftv. 47. § (1) bekezdése meghatározza, hogy a magyar állami ösztöndíjas képzésre felvételt nyert hallgatók hány féléven át folytathatnak tanulmányokat ösztöndíjas képzésben. A 47. § (4) bekezdése úgy rendelkezik, hogy *„A fogyatékosággal élő hallgató (1) bekezdésben meghatározott támogatási idejét a felsőoktatási intézmény legfeljebb négy félévvel megnövelheti.”* Ezen túl a 47. § (6) bekezdés a) pontja további kedvezményt tesz lehetővé: *„A támogatási idő számításakor nem kell figyelembe venni a) a megkezdett félévet, ha betegség, szülés vagy más, a hallgatónak fel nem róható ok miatt nem sikerült befejezni a félévet, [...]”* Ezzel a szabályozással a jogalkotó célja az lehetett, hogy biztosítsa azon – fogyatékosággal élő – hallgatók számára a tanulmányaik folytatását, akiknek ez egészségi okok miatt az átlagosnál hosszabb időt vehet igénybe.

Az Nftv. 49. § (8) bekezdése rendelkezik – többek között – a fogyatékos hallgatóknak adható kedvezményekről és mentességekről. Ennek értelmében biztosítani kell a hallgató számára a képességeihez igazodó oktatást és vizsgáztatást; indokolt esetben mentesíteni kell egyes tantárgyak értékelése alól; a vizsgán kedvezmények (hosszabb felkészülési idő, írásbeli helyett szóbeli vizsga stb.) biztosítása. A törvény ugyanakkor kimondja, hogy *„Az e bekezdés alapján nyújtott mentesítés kizárólag a mentesítés alapjául szolgáló körülménnyel összefüggésben biztosítható és nem vezethet az oklevél által tanúsított szakképzettség megszerzéséhez szükséges alapvető tanulmányi követelmények alóli felmentéshez.”* Az egyetemek fogyatékosügyi és esélyegyenlőségi koordinátoraival folytatott interjúk során kiderült, annak meghatározása, hogy az adott szakon mi számít „alapvető tanulmányi követelménynek”, az egyetem oktatóinak döntésén múlik, és adott esetben súrlódásokhoz is vezethet a hallgatók és az oktatók között. Ugyanakkor egy ennél szűkebb, pontosabb törvényi megfogalmazás potenciálisan sértene az egyetemi, illetve az oktatói autonómiát.

Az Nftv-hez szorosan kapcsolódik a már említett, a felsőoktatási felvételi eljárásról szóló 423/2012. (XII. 29) Korm. rendelet. A rendelet 24. § (1) bekezdés b) pontja értelmében a fogyatékosággal élő jelentkező a felvételi eljárás során 40 többletpontra jogosult. Ezzel az előnyben részesítésként értelmezhető szabállyal a jogalkotó vélhetően kompenzálni kívánta azon jelentkezők esetleges hátrányát, akik nem integrált középiskolából érkeznek a felsőoktatási intézménybe.

A 423/2012. (XII. 29) Korm. rendelet 24. § (3) bekezdése értelmében *„A felvételi eljárás lebonyolítása során a [z Oktatási] Hivatal és a felsőoktatási intézmények kötelesek biztosítani a fogyatékosággal élő jelentkező számára a felvételi eljárásban való részvétel feltételeit.”* A 24. § (4) bekezdése alapján a jelentkezőt a felvételi eljárás során ugyanazok a kedvezmények, mentességek, amelyeket a középiskolai évek során igénybe vehetett a tanuló, a felsőoktatási felvételi eljárásban is megilletik őt. Ugyan ezen szakasz (5) bekezdése szól a jelentkezőket az alkalmassági vizsgák során megillető

kedvezményekről. A (6) bekezdés megerősíti az Nftv. 49. § (8) bekezdésében foglaltakat, kimondva, hogy a kedvezmények vagy mentességek biztosítása nem vezethet az „*alapvető tanulmányi követelmények*” alóli felmentéshez, ugyanakkor az „*alapvető követelmény*” definíciója ebben a jogszabályban sem szerepel.

A szintén az Nftv.-hez kapcsolódó, a nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény egyes rendelkezéseinek végrehajtásáról szóló 87/2015. (IV. 9.) Korm. rendelet 62. §-a részletesen szabályozza a fogyatékos hallgatóknak adható mentességeket, ismét hangsúlyozva az Nftv. 49. § (8) bekezdésében szereplő korlátokat. Számunkra a Rendelet 62. § (2) bekezdése releváns, amely kimondottan a mozgáskorlátozott hallgatóknak nyújtható kedvezményeket sorolja fel (lásd a-g) pont). Ezek lehetnek például: gyakorlati követelmények alóli mentesítés; írásbeli vizsga szóbelivel, vagy szóbeli írásbelivel történő helyettesítése; nyelvvizsga alóli mentesítés; személyi segítő biztosítása stb. Megjegyzendő, hogy a „személyi segítő” fogalmát a jogszabály nem definiálja. Tapasztalataink szerint az egyes intézményekben némileg eltérően értelmezik ezt a szerepkört: van, ahol professzionális segítőt, van, ahol hallgatótársat jelent.

Ebben a tárgykörben releváns még a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról szóló 1993. évi III. törvénynek (a továbbiakban: Szt.) a támogató szolgáltatásokról szóló 65/C. §-a. Ennek (1) bekezdése értelmében „*A támogató szolgáltatás célja a fogyatékos személyek lakókörnyezetben történő ellátása, elsősorban a lakáson kívüli közszolgáltatások elérésének segítése, valamint életvitelük önállóságának megőrzése mellett a lakáson belüli speciális segítségnyújtás biztosítása révén.*” A (3) bekezdés szerint „*A támogató szolgáltatás feladata a fogyatékos jellegének megfelelően különösen a) az alapvető szükségletek kielégítését segítő szolgáltatásokhoz, közszolgáltatásokhoz való hozzájutás biztosítása (speciális személyi szállítás, szállító szolgálat működtetése)...*” Mivel a felsőoktatás közszolgáltatás, a támogató szolgálat segítheti a felsőoktatási intézménybe való eljutást, az intézményben töltött idő alatt segítséget nyújthat.

Ezt a szabályozást egészíti ki a személyes gondoskodást nyújtó szociális intézmények szakmai feladatairól és működésük feltételeiről szóló 1/2000. (I. 7.) SzCsM rendelet. Ennek 39/A. § (1) bekezdése értelmében:

„A támogató szolgálat feladata – az Szt. 65/C. §-ának (3) bekezdésében meghatározottak érdekében – különösen

a) személyi segítő szolgálat működtetése, amely – a fogyatékos személy aktív közreműködésével – segítséget nyújt

aa) a fogyatékos ember személyi (higiénés, életviteli, életfenntartási) szükségleteinek kielégítéséhez,

ab) a társadalmi életben való teljes jogú részvételhez,

ac) az önálló munkavégzéshez, tanulmányok folytatásához, szociális és egészségügyi szolgáltatások igénybevételéhez, kulturális, művészeti, sport, szabadidős tevékenységek végzéséhez, [...]”

Ennek alapján tehát a támogató szolgáltatások profiljába beleillik, hogy biztosítsák a fogyatékosággal élő felsőoktatási hallgatók számára a szükséges segítséget.¹²

Vannak Magyarországon olyan egyetemek, amelyek e törvény hatálya alá eső saját támogató szolgálatot működtetnek, ez a modell azonban korántsem általános. (Lásd a szakértőkkel készült interjúkat.) Látható az is, hogy ezen jogszabályok – a tanulmányban elemzettektől eltérően – nem fogalmaznak

¹² A támogató szolgálatok kutatások és érdekvédelmi nyilatkozatok szerint sem képesek az érintettek igényeinek megfelelő kielégítésére (pl. MEOSZ, 2019; Meleg, 2017), aminek oka a szolgálatok kapacitáshiánya, a területi lefedettség korlátai, valamint a kínált szolgáltatások korlátozott tartalma és időbeli elérhetősége (Kozma és mtsai, 2020: 394-395). A támogató szolgálatok egyetemi hallgatók számára ezért csak igen korlátozott, sokszor nem elégséges segítséget tudnak nyújtani (lásd következő fejezet).

meg kötelezettséget a felsőoktatási intézmények számára. Mégis érdemes megemlíteni őket, mert a személyi segítségnyújtás problémájára megoldást kínálhatnak.

Hozzáférhetőség (accessibility)

Ebben a fejezetben tárgyaljuk mind az ENSZ-egyezmény 9. cikke alapján értelmezett *hozzáférhetőség*, mind pedig a magyar ágazati jogszabályokban szereplő *akadálymentesség* fogalmát.¹³

A Fot. meghatározza az „egyenlő esélyű hozzáférés” (lásd Fot. 4. § h) pont, ha) alpont) fogalmát, amely alapján „a szolgáltatás egyenlő eséllyel hozzáférhető akkor, ha igénybevétele – az igénybe vevő állapotának megfelelő önállósággal – mindenki, különösen a mozgási, látási, hallási, mentális és kommunikációs funkciókban sérült emberek számára akadálymentes,…”

Az akadálymentesség fogalmának definícióját az épített környezet alakításáról és védelméről szóló 1997. évi LXXVIII. törvényben (a továbbiakban: Étv.) találjuk. Az Étv. 2. § 1. pontja szerint „*Akadálymentes: az épített környezet akkor, ha annak kényelmes, biztonságos, önálló használata minden ember számára biztosított, ideértve azokat az egészségkárosodott egyéneket vagy embercsoportokat is, akiknek ehhez speciális eszközökre, illetve műszaki megoldásokra van szükségük.*” Ez alapján látható, hogy az olyan megoldások, amelyek nem biztonságosak, vagy nem teszik lehetővé, hogy egy mozgáskorlátozott személy önállóan használhasson egy közintézményt, nem tekinthetők akadálymentesítésnek.

Az Étv. 2. § 9. pontja értelmében a felsőfokú oktatási intézmények közhasználatú építménynek minősülnek. A 31. § (1) bekezdés d) pontja értelmében a közhasználatú építmények esetében biztosítani kell a „*mindenki számára biztonságos és akadálymentes megközelíthetőséget*”. A 31. § (4) bekezdése értelmében ezt az építmény „*építése, felújítása, átalakítása, bővítése, helyreállítása, korszerűsítése során biztosítani kell.*”

Az országos településrendezési és építési követelményekről szóló 253/1997. (XII. 20.) Korm. rendelet (OTÉK) 50. § (3) bekezdés d) pontja rendelkezik arról, hogy az építménynek meg kell felelnie a rendeltetési célja szerint a biztonságos használat és akadálymentesség alapvető követelményeinek, és a tervezési programban részletezett elvárásoknak.

Az OTÉK rendelkezik a meglévő épületek akadálymentesítéséről is az alábbiak szerint:

OTÉK 108. § (1) bekezdés szerint a meglévő építményekre az 50-107. § rendelkezéseit az e §-ban foglalt eltérésekkel kell alkalmazni.

A 108. § (9) bekezdése úgy rendelkezik, hogy a meglévő építmények utólagosan akadálymentesítendő építményrészeit úgy kell meghatározni, hogy az építményben lévő közszolgáltatás hozzáférése mindenki számára biztosított legyen.

A 108. § (11) bekezdése alapján ha az építmény utólagos akadálymentessé tétele csak részben valószínűsíthető meg, a részleges akadálymentesítése is elfogadható, ha az ott lévő közszolgáltatás így is mindenki számára akadálymentesen hozzáférhető. A részleges akadálymentesítés szükségessége például a műemlék jellegű épületek esetében merülhet fel, ahol a műemlékvédelem sajátos szempontjai miatt a teljes akadálymentesítésre nincs lehetőség. Ez témánk szempontjából releváns, mivel számos felsőoktatási intézmény (legalább részben) műemlék jellegű épületekben működik.

A hozzáférhetőség kérdéskörében fontos kitérni az egyetemi kollégiumok akadálymentesítésének helyzetére is. A hatályos magyar jogszabályok erről is rendelkeznek. A nemzeti felsőoktatásról szóló

¹³ Bővebben lásd a 2. lábjegyzetet.

2011. évi CCIV. törvény egyes rendelkezéseinek végrehajtásáról szóló 87/2015. (IV. 9.) Korm. rendelet szerint a kollégium működésének kötelező minimumfeltétele többek között:

„[...] e) a legalább 100 férőhelyes diákothton, kollégium esetében az OTÉK előírásai szerint akadálymentesített bejárat és akadálymentes közlekedés, továbbá az OTÉK szerinti felvonó, korlátlift vagy emelőlap, valamint 100 férőhelyenként 1 db akadálymentesített férőhely, valamint akadálymentesített fürdőhelyiség és illemhely;...”

Ugyanezen Kormányrendelet 68. § (7) bekezdése alapján az Oktatási Hivatal vizsgálja a kollégiumi férőhelyekre vonatkozó tárgyi és infrastrukturális feltételek teljesülését.

A MEOSZ elnöke 2019-ben és 2020-ban is hivatalos levélben kért tájékoztatást dr. Bódis József oktatásért felelős államtitkártól arról, hogy az Oktatási Hivatal megkezdte e már a 87/2015. (IV. 9) Kormányrendelet 68. § (7) bekezdése alapján esedékes vizsgálatot a kollégiumokban. Az államtitkár 2020. májusában kelt válaszlevelében azt írta, a 2016-ban kidolgozott Országos Kollégiumfejlesztési Stratégia keretében elkészült egy megvalósíthatósági tanulmány, amely kitért a kollégiumi akadálymentesítés kérdésére is. Tájékoztató továbbá számos, az elmúlt időszakban megvalósult, vagy a közeljövőben megvalósuló, a kollégiumokat érintő fejlesztésről. Az Oktatási Hivatal által az akadálymentesség tárgyában végzett vizsgálat anyaga ugyanakkor nem állt rendelkezésére, így ennek eredményeiről a MEOSZ-t tájékoztatni nem tudta.

A vizsgálat eredményeihez mi sem jutottunk hozzá, így azokról kutatásunkban nem tudunk beszámolni.

A hozzáférhetőség témakörében érdemes megemlíteni egy viszonylag friss európai uniós jogszabályt. Ez az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/882 Irányelve (2019. április 17.) a termékekre és a szolgáltatásokra vonatkozó akadálymentességi követelményekről (a továbbiakban: Irányelv). Az Irányelv 2019. április 18-án lépett hatályba, rendelkezései a 2025. június 28. után nyújtott szolgáltatásokra, forgalomba hozott termékekre alkalmazhatók. Hatálya elsősorban a gazdasági, piaci szereplőkre terjed ki, és csak bizonyos szolgáltatásokra vonatkozik. Az oktatás nem szerepel ezek között, mivel az – az Európai Unió Működéséről szóló Szerződés 57. cikke értelmében – nem tartozik azon szolgáltatások közé, amelyre az uniós jog hatálya kiterjed. A következő években, a magyar jogrendbe való átültetés és az Európai Bíróság későbbi esetjogának fényében lesz tisztábban látható az irányelv relevanciája.

Konklúzió

Jelen elemzés célja az volt, hogy rövid áttekintést nyújtson a téma szempontjából releváns hatályos jogszabályokról, rávilágítva az azokban esetleg előforduló ellentmondásokra. Nem vállalkoztunk a vonatkozó jogi szakirodalom teljes, részletes elemzésére. Elemzésünk fényében elmondható, hogy a jogszabályok szintjén a magyar állam már ma is széleskörű jogokat, lehetőségeket biztosít a fogyatékossgal élő hallgatóknak, e jogok azonban bizonyos jelek szerint (pl. érdekvédelmi nyilatkozatok) nem érvényesülnek maradéktalanul a gyakorlatban.

Ennek a diszkrpanciának számos oka lehet: egyrészt, hogy a jogszabályok tágan értelmezhetők (lásd pl. a hallgatóknak adható mentességek kérdését). Másrészt, bár a Fot. értelmében a közszolgáltatásokhoz való akadálymentes hozzáférés elvileg 2014. január 1. óta biztosítandó, ez mindmáig csak részben történt meg. Harmadrészt, kutatásunk során azt is látni fogjuk, hogy a gyakorlati megvalósítás sokszor múlik az egyetemi szolgáltatásokon, forrásokon, emberi attitűdön stb. amely nem elsősorban jogi eszközökkel befolyásolható.

6. A felsőoktatási részvétel akadályai az egyetemi gyakorlatban

Az interjúk során a szakirodalmi áttekintésben ismertetett témákkal kapcsolatos kérdéseket tettünk fel a résztvevőknek (ld. 1. sz. melléklet), ám elfogadtuk, ha a résztvevők más, a kérdéseken kívüli témát is felvetettek – sőt erre ösztönöztük is őket. Így az interjúk során nemcsak előre megjelölt témák kerültek szóba, de olyan kérdések is, amelyek a szakértők szerint kapcsolódtak a mozgássérült fiatalok egyetemi részvételének akadályaihoz. Az alábbi elemzésben az interjúkban felvetett témacsoportokat a tematikus elemzés (Braun és Clarke, 2012) szabályainak megfelelően állapítottuk meg. Az elemzésben csak azokat a témákat mutatjuk be, amelyek az interjúkban elhangzottak egészére tipikusnak tekinthetők, egyben relevánsak kutatási kérdésünk szempontjából.

Akadályok

Az interjúk egyik kezdő kérdése az volt, hogy milyen tényezők akadályozzák a mozgássérült fiatalokat az egyetemi részvételben. A kérdésfelvetés során a résztvevők változatos módon közelítették meg a témát: volt, aki részletes, sok tényezőt érintő választ adott, mások röviden egyetlen akadályt emeltek ki. Ami közös volt: a fizikai akadályokat minden szakértő elsődlegesnek látta.

Akadálymentesség hiánya

Az akadálymentesítés hiánya kivétel nélkül minden felsőoktatási szakértő szerint a mozgáskorlátozott fiatalok felsőoktatási részvételének legfőbb akadály. Ez a konszenzus azért hangsúlyos, mert a mindennapi tapasztalatból fakad: a legnagyobb hallgatószámmal bíró hazai felsőoktatási intézmények gyakorlatának ismeretében, sokéves tapasztalat alapján fogalmazták meg ezt a véleményt. Mindannyian úgy látták: az akadálymentesség biztosítása a mozgássérült hallgatók részvételéhez alapfontosságú. Egy szakértő szerint:

„ha ez {akadálymentesség} nincs, akkor az összes többről nem is érdemes beszélni”.

Az akadálymentesítés hiányának kezelése a szakértők mindennapi munkájának központi része – minden interjúalany intézményi hiányosságokról számolt be ezen a téren. Egy kivételével minden szakértő olyan egyetemen dolgozott, ahol az épületek többségének akadálymentessége – esetenként súlyosan – elmarad az igényektől. Egy szakértő szerint a helyzet „durva”, mert esetenként a kerekesszék használó „ott áll az épület előtt”, amikor ők telefont kapnak, hogy nem tud feljutni az osztályterembe. Mások a meglévő akadálymentesítés hiányosságait, gyakran elromló korlátlifteket és emelőket említettek. Az akadálymentesség hiánya rendszeresen okoz az emberi méltóságot sértő „durva” és „nagyon méltatlan” helyzeteket, például az egyik szakértő által elmesélt példában, amikor a mozgássérült hallgatót egy nem akadálymentes épületben folyó szemináriumra

„...reggel a lépcsőjárón felvitték, majd délután lehozták, elefántcsonttoronyban volt napi 4-6 órát, még szerencse, hogy el tudott menni mosdóba egyedül.”

Az épületek műemlék-jellege komoly probléma, ami megnehezíti az átalakításokat. Egy szakértő szerint van olyan régi épületrész, amit már többször felmértek, de akadálymentesítési szempontból „menthetetlen”. Kiemelendő, hogy a résztvevők többsége szerint nemcsak az oktatási funkciót ellátó épületek nem akadálymentesek, de a könyvtárak, tanulmányi osztályok, kari olvasók, kollégiumok, sportlétesítmények, kulturális és közösségi terek akadálymentesítése is megoldatlan.

Legtöbben úgy látták, hogy az akadálymentesítés a régi, pl. századfordulós épületekben is megoldható lenne, ám kevés az erre költött forrás. Több, főleg vidéki egyetemen gond az is, hogy az egyes kampuszok egy régió több településén, egymástól gyakran több tíz kilométeres távolságban vannak, ezért igen nehéz minden helyszínt akadálymentesíteni. Sokszor csak akkor derül ki az erre való igény, amikor érintett hallgató kezdi meg tanulmányait az adott kampuszon.

Az akadálymentesítés hiányosságaira válaszul minden egyetemen sajátos stratégiákat alakítottak ki a fogyatékossgal élő hallgatókat támogató szervezeti egységek.

A leggyakoribb ilyen – az észszerű alkalmazkodás elvét megvalósító – stratégia az, amikor a mozgáskorlátozott hallgató által látogatott órát olyan helyre (terembe, épületbe) szervezik át, amit az illető meg tud közelíteni. Fontos információ, hogy több esetben még ez az átszervezés sem eredményezi, hogy az alternatív helyszín megfelelően akadálymentes legyen – lehet csak „szükségmegoldásként” jelentkező részlegesen akadálymentes helyszín is.

A másik gyakori stratégia az ún. „útvonal-keresés”. Ilyenkor a támogató szakemberek az egyes oktatási helyszínek közötti akadálymentes közlekedés szempontjait veszik figyelembe. Ez akkor lehet megoldás, amikor ugyan a két osztályterem/előadó önmagában akadálymentesen megközelíthető, ám a kettő közötti útvonal nem akadálymentes, így a hallgatónak nagyot kell kerülnie, emiatt elkéshet stb. Lényegében ez az interjúk alapján az egyik leggyakoribb támogató beavatkozás, amit mozgássérült hallgatóknak adnak: az akadálymentesítés hiánya miatti terem- vagy épület-átszervezések, útvonaltervezések, esetleg az útvonal járhatóságát biztosító kisebb módosítások pl. mobil rámpával.

A fenti vélemények megfogalmazása a legtöbb szakértő narratívájában kettős keretkezéssel történt. Egyrészt az akadálymentesítés hiánya mint alapprobléma a „változtathatatlan” kontextusában jelent meg. Például többen azt mondták, hogy ez egy olyan adottság, amely a műemlékjellegű épületállomány miatt munkájuknak adott kerete, amin belül ők, a támogató szakemberek kénytelenek dolgozni. Másrészt ezt az adottságot szinte minden interjúalany úgy láttatta elbeszélésében – pl. a felújításokról szólva – mint amit megváltoztatni elvben lehetséges lenne, de ez mégsem történik meg. Forráshiány, információhiány és – egy interjúalany szerint – „ilyen jószándékú megértés” veszi körül. Ezt a feszültséget a megváltoztatható kontra változatlan ellentétpárban a legtöbb szakértő maga is elismerte, ez állandó feszültségként azonosítható.

Személyi segítség

A személyi segítség minden szakértő szerint megalapozott igény mozgássérült – vagy más fogyatékos-sággal élő – hallgatók részéről. Ugyanakkor a szakértők egyetértettek: ennek az igénynek a megválaszolására az egyetem csak részben vannak felkészülve. A személyi segítség tartalmára különböző kvázi-fogalmakat használtak, rendszerint önálló tevékenységekkel jelölve tartalmát: kísérés, órai segítség, jegyzetelés, órák közötti szünetben segítség, közlekedés, higiénés igények támogatása, étkezésben, öltözésben való segítség stb. Ezek a tevékenységek egyben támogatási igényeket is jeleznek. Az igények megválaszolására minden egyetemen más gyakorlatot találtunk, az alábbi megoldásokkal:

- hallgatótársak megbízása és anyagi ellentételezése mindennapi segítségre (főleg oktatás közbeni segítség; higiénés segítségre nem vonatkozik);
- az esélyegyenlőségi irodák alkalmazottai által nyújtott személyi segítség;
- támogató szolgálat igénybevétele (külső szolgáltatótól);
- oktatók megbízása bizonyos segítői feladatokkal;
- önkéntesek bevonása.

A fenti opciókból az egyetemek néha egyet, néha párhuzamosan többet is használnak. Az eszközök elégtelensége esetén a hallgatónak magának kell gondoskodnia személyi segítőről, aki rendszerint egy családtagot jelent. A családtag mindennapi segítői jelenlétére mind oktatási feladatokban (napközben), mind a reggeli/esti órákban (kollégiumban) van példa. Egy elmesélt történetben egy fokozott támogatási igényű hallgató egyetemi részvétele úgy volt lehetséges, hogy édesanyja beköltözött vele a kollégiumba tanulmányai idejére – ehhez az egyetem kétágyas szobát biztosított.

A szakértők szerint egyértelmű, hogy a személyi segítségi igény nem ér véget a szemináriumok körüli segítséggel, ám ezen túl nem, vagy csak nagyon korlátozottan tudják támogatni a hallgatókat (pl. esti vagy reggeli órákban). A betöltetlen igény megválaszolására van egyetem, amely lehetőséget ad este 10 óráig történő közlekedési segítségre (mikrobusz), vagy esetenként, kizárólag egyéni igény alapján külső szolgáltatótól vásárolnak szolgáltatást – ez a megoldás ritka és a szakértők szerint költséges.

Szakértők szerint megtörténik, hogy az felsőoktatási tanulmányokat tervező fiatal egyetemre kerülését a személyi segítség megoldatlansága akadályozza. Az ezt megoldani képtelen fiatalok egyáltalán

nem, vagy csak nem-fogyatékos társaikhoz viszonyítva nehezebben és költségesebben (pl. segítséget elváró családtag kieső jövedelme) tudnak egyetemi tanulmányokat folytatni. Több szakértő is úgy vélte, hogy a személyi segítség hiánya nem egyetemi mulasztás, hanem azt az államnak kellene biztosítania széleskörben minden érintettnek például szociális törvénybe foglalt szolgáltatásként.

Közlekedés

A közlekedés szinte minden szakértő szerint mindennapos akadály az egyetemi részvételben – az egyetemi épülethez való eljutás, az egyes épületek közti mozgás megoldása legtöbbször azért nehéz, mert a helyi tömegközlekedés nem megfelelő, az útvonalak nem akadálymentesek. Természetesen a közlekedés nem egyformán probléma mindenhol: az interjúalanyok fővárosi és vidéki nagyvárosok egyetemeit képviselték, ahol szervezett tömegközlekedési hálózat áll rendelkezésére. Kisebb településeken, ahol nincs vagy ritka a tömegközlekedés, ez az akadályozó tényező nagyobb lehet.

A közlekedésben való segítség – pl. lakóhelyről egyetemre eljutás – különösen fontos olyan hallgatóknak, akik az elérhető tömegközlekedési eszközöket rendszerint azért nem tudják használni, mert azok nem akadálymentesek. A szakértők egybehangzó véleménye volt, hogy van hallgató, aki az egyetem közlekedési segítsége nélkül nem, vagy rendkívül nehezen tudná teljesíteni a követelményeket. Ezt az igényt az egyetemek változatos megoldásokkal igyekeznek segíteni:

- akadálymentes tömegközlekedési útvonalak ajánlása hallgatóknak, ill. bizonyos, az érintett hallgató órarendjébe tartozó órák megfelelő útvonal közelébe történő szervezése;
- néhány egyetem támogató szolgálattal, ill. külső szolgáltatóval együttműködésben biztosít szállítást (autót, mikrobuszt) egyéni igényhez illeszkedően;
- taxi igénybevétele taxicsekkel;
- egy esetben az egyetem megállapodott a helyi közlekedési vállalattal, hogy adott útvonalon akadálymentes járművet egy érintett hallgató órarendjéhez igazodva járassanak.

A fenti megoldások közül van egyetem, amelyik többet is alkalmaz. Több szakértő hangsúlyozta, hogy habár szükség lenne segítségre a közlekedésben, de ezt forráshiány miatt nem tudják megadni. Többben említették, hogy bizonyos szakmai gyakorlati helyszínekre kapacitáshiány miatt az egyetem sem tud szállítást szervezni – ez negatívan befolyásolhatja az érintettek tanulmányait.

Lakhatás

A lakhatási tényezők – kollégiumban vagy albérletben, saját lakásban – potenciális nehézséget jelentenek, elsősorban azoknak a hallgatóknak, akik nem állandó lakhelyükhöz közeli egyetemen tanulnak. Szinte minden szakértő arról számolt be, hogy csak nagyon kevés, esetenként egy sokezeres hallgatói létszámú egyetemre mindössze néhány akadálymentes kollégiumi férőhely jut. Az akadálymentesnek tartott szobák és kollégiumi épületek tényleges akadálymentességéről nincs konkrét információ – egy szakértő szerint az akadálymentesség megítélésére nem is kompetensek, annak megéléte

„az én véleményem, de lehet, hogy ha Önök megvizsgálják, találnának hiányosságot”.

Néhány esetben az akadálymentessé tett kollégiumi szobákat akadálymentesítési szakmérnök bevonásával tervezték meg. Az akadálymentes kollégiumi férőhelyek számáról és az összes kollégiumi férőhelyhez viszonyított arányáról kutatásunk keretében nem tudtunk adatot gyűjteni. A szakértők többsége szerint több akadálymentes férőhelyre lenne szükség. Még ott is, ahol több akadálymentes férőhely van, komoly gondot okozna, ha néhány fővel emelkedne az akadálymentes szobát igénylő hallgatók száma, mert nem jutna nekik kollégiumi férőhely.

A felsőoktatási részvétel egyetemen kívüli akadályai

Habár kutatási kérdésünk a felsőoktatáson belüli – a tanulmányok során tapasztalt – akadályok azonosítását célozta, a szakértők szinte mindegyike jelezte, hogy más, egyetemi életen kívüli tényezők is erősen befolyásolhatják a mozgássérült vagy más fogyatékossgal élő hallgatók részvételét. Az alábbi tényezőket itt csak felvetjük; komolyabb elemzésükre további kutatások során lenne szükség.

- Támogató háttér hiánya: több szakértő szerint a családi közeg döntő jelentőségű abban, hogy melyik fogyatékos hallgató jut egyetemre és szerez diplomát. Megfelelő támogató háttér (pl. személyi segítséget vállaló vagy közlekedésben saját járművel segítő) családtag, ill. ismerős hiányában sok hallgató nem kezdi el az egyetemet. Sok érintett feltételezhetően nem a tanulmányi követelmények teljesíthetlensége, hanem a mozgássérülésből fakadó támogatási igény megoldatlansága miatt nem vállalja az egyetemi tanulmányokat.
- Középfokú oktatás: többen hangsúlyozták a köznevelési intézmények szerepét a felkészítésben. A szakértők tapasztalatai szerint az integrált köznevelési intézményben tanulók egyetemre jutása valószínűbb, és egyetemi tanulásuk nagyobb eséllyel sikeres.
- Szakválasztás, pályaorientáció: a megfelelő egyetemi szak kiválasztását többen kiemelték, mert pl. ez *„elkerülhető kudarcoktól óvja meg a jelentkezőt”*. Fontosnak tartották, hogy a hallgató tisztában legyen saját képességeivel és lehetőségeivel, és hogy tájékozódjon a szak teljesítésének feltételeiről. Az interjúkból az körvonalazódik, hogy ez sok fogyatékos hallgatónál nem történik meg, és a kezdeti információhiány lemorzsolódáshoz vezethet. Több szakértő is jó gyakorlatnak tartotta az – egy interjúalany szóhasználatában – *„szájpropagandát”*, amikor az egyetemek aktívan keresik a potenciális hallgatókat, tájékoztatják őket az egyetemi életről, fogyatékos hallgatók által igénybe vehető szolgáltatásokról stb. Ez emelheti a bejutók számát és segítheti megfelelő szakválasztásukat is, megelőzheti a lemorzsolódást.

Attitűd és elfogadás az egyetemi életben

Habár az interjútematikában eredetileg nem szerepelt a közösség témája, ám a szakértők mindegyike beszélt erről. Többen úgy vélték, hogy míg sok más fentebb elemzett akadály leküzdhető, de ha a fiatal nem tud egyetemi közösségbe integrálódni, barátokat, ismerősöket szerezni, akkor nem teljes értékű a részvétele. Egy szakértő szerint:

„...az egyetem egy személytelen nagy szervezet, egy épület, de valójában ennél több.”

Egy másik szakértő szerint pedig *„az egyetemnek van egy nagy, közösségteremtő ereje”*, amely lényegi része egy fiatal felsőoktatási életének, ezért a támogatásnak ki kell terjednie a közösségi életben való segítségre is. Van egyetem, ahol *„barátokat keresnek”* a fogyatékos hallgatónak; van, ahol az egyetemi életben – gólyabál, kulturális események, bulik stb. – elérésében való segítség is része a munkájuknak, pl. rendezvényhez igazodva este is szállítanak, ha a hallgató igényli.

Az egyetemi közösség kérdéséhez szorosan kapcsolódik a hallgatótársak és oktatók attitűdje. A két csoport közül a szakértők szerint egyértelműen a hallgatótársak attitűdje a problémamentesebb mozgássérült fiatalok esetében. A szakértők intézményeiben nem, vagy ritkán fordul elő probléma hallgatók közötti viszonyban, legalábbis mozgáskorlátozott hallgatókkal kapcsolatban.¹⁴ Azon egyetemeken, ahol a személyi segítséget részben hallgatótársak megbízásával oldják meg, azt tapasztalták, hogy ennek révén sok esetben kifejezetten javulhat a fogyatékos hallgató közösségi integrációja.

Az egyetemi érzékenyítő programokat, esélyegyenlőségi napokat, rendezvényeket és tréningeket szinte minden szakértő említette mint rendszeres gyakorlatot, ám néhányan úgy érezték, ezek kezdenek szükségtelenné válni, és már nincs igazán szükség rájuk. Más vélemények szerint ezek továbbra is fontosak, mert a résztvevők tanulhatnak – pl. akadálymentes pályán tett kerekesszékes gyakorlat során – az akadálymentesítés fontosságáról. Amiben szinte minden szakértő egyetértett, az az volt, hogy igazi előrelépés csak akkor lesz, ha nő a fogyatékos hallgatók száma, mert az érintett hallgató jelenléte maga is hatással van a befogadásra. A közös szemináriumai részvétel például nagy eséllyel új kapcsolatokat teremt, például egy esetben a hallgatótárs azt jelezte, hogy

¹⁴ Több szakértő szerint mozgássérüléssel kapcsolatban kevesebb stigma van az egyetemi életben, mint más, „láthatatlan” fogyatékos hallgatókkal pl. autizmussal szemben.

„soha nem ment volna el egy vak hallgatóval kávézni, ha nem jár vele egy órára egész félévben”.

Egy másik szakértő szerint *„az együttlét és a beszélgetések a legfontosabbak”* ebben a csoportközi viszonyban:

„... ha sokkal több fogyatékos hallgató lenne, akkor nem is kellene ilyen esélyegyenlőségi nap vagy tréning, mert magával az érintettel tud mindenki beszélni.”

Az egyetemi közösségek befogadó attitűdjének határait és egyben az érintettek által érzékelt előítéletekre is utalhat, hogy a szakértők mindegyike úgy látta: csak a ténylegesen speciális igényű hallgatók kisebb része regisztrál náluk sajátos igényt. A becslések 30-50% körül mozogtak: azaz az érintett, kedvezményre jogosult hallgatóknak kevesebb mint fele vállalja az egyetem felé sajátos igényeit, és él kedvezményekkel. Feltételezhető, hogy sokan a stigmától való félelem miatt nem regisztrálnak.

Oktatói attitűd

Az oktatóknak a fogyatékos hallgatókhoz való viszonya kezdeti feltételezésünkhöz képest sokkal jelentősebb téma volt a szakértők beszámolóiban. Több szakértő szerint a legtöbb konfliktus lényegében az oktatói kar tagjai és a fogyatékos hallgató között tapasztalható:

„Na, hát itt vannak a legnagyobb hiátusaink. Vagy túlzottan támogató, és túlpályolgatja – vagy nem akar tudomást venni róla, azt mondja, hogy tanulni kell és kész. Egyik se jó.”

Minden szakértő arról számolt be, hogy a konfliktusok általában a kedvezmények és felmentések körül alakulnak ki, általában azért, mert egy adott oktató vonakodik megadni bizonyos kedvezményeket vagy módosítani oktatói gyakorlatán a hallgató igényeinek fényében:

„Vannak szkeptikus oktatók, akik nem értik a többletlehetőséget és a filozófiáját sem, nem értik, hogy itt a hátrányokat bontjuk le és nem plusz lehetőséget adunk – bonyolult dolog, de ha valamilyen nehézség van, akkor lehet jelezni esélyegyenlőségi bizottságnál vagy ombudsmannál.”

A fenti problémák sajátos mintázatot mutatnak: az idősebb oktatók között többen vannak, akikkel külön kell egyeztetni, vagy akik konkrétan megtagadják bizonyos kedvezmények megadását. Egy oktató az egyik egyetemen közölte a hallgatóval: *„amíg itt dolgozom, nem kapsz diplomát”*. Hangsúlyozandó, hogy az ilyen eseteket minden szakértő elszigeteltnek tartotta. Az oktatói attitűd változása az interjúk alapján pozitív irányú, és többek szerint *„az idősebb generáció kikopásával”* mérséklődik.

Kedvezmények biztosítása

Az oktatókkal történő konfliktusok szorosan kapcsolódnak a hallgatóknak adott kedvezmények kérdéséhez is, sőt – az egyik szakértő szavaival – a *„mediáció”* vagy *„felek közötti közvetítés”* a kedvezmények megállapítása kapcsán az egyetemi segítői munka kulcsfeladata. Az alkalmi konfliktusok ellenére a szakértők szerint a kedvezmények megállapításával kapcsolatban általában nincs probléma. A kedvezmények megállapításakor mindenhol a jogszabályi kereteket – pl. a 87/2015-ös Korm. rendeletet – veszik figyelembe, és a tanulmányi és vizsgaszabályzat vagy más belső rendelkezések is ezek alapján készülnek. A kedvezményekről egy szakértő úgy vélekedett, hogy tulajdonképpen *„ezek nem is kedvezmények, nem szeretem így hívni őket”*, mert – egy másik szakértő szerint – *„ezek hallgatói jogok és nem mérlegelés kérdése”*.

Az egyetemeken kedvezmény-megállapítással kapcsolatos gyakorlata nagyrészt hasonló. A tanulmányok, ill. tanév kezdetén kéri a hallgatókat, jelöljék meg ezirányú igényeiket, azaz *„regisztráljanak be”* a speciális igényű hallgatókat segítő szervezeti egységénél. Ez a regisztráció során történt jogosultság megállapítással és a kedvezmények egyes tantárgyakra vonatkozó egyeztetésével történik a hallgató és az esélyegyenlőségi szakértők/irodák között. Több egyetemen hangsúlyozták, hogy szigorú adatvédelmi szabályokat tartanak be, például:

„soha, de soha nem beszélünk az oktatóval a hallgató tudta nélkül”.

A szakértők többsége szerint a többletidő biztosítása vizsga során a leggyakoribb kedvezmény, de a módosítások és felmentések köre igen széles lehet egyéni igénytől és tárgytól függően.

A kedvezményekkel kapcsolatos kérdések, megoldások, információ és esetenként konfliktusok rendezésében az esélyegyenlőségi munkatársaknak kulcsszerepe van. Kivétel nélkül minden megszólaló úgy vélte, hogy a megfelelő módosítások megtalálása (oktatás vagy vizsgáztatás, szakmai gyakorlat esetén) az ő feladatuk, és rendszerint eredményes. Számos konkrét példa is elhangzott, pl. orvosszakmai gyakorlatban is megoldható a műtőasztalhoz állítható és dönthető kerekesszék, és ez bizonyítja, hogy a szakhoz kapcsolódó alkalmasság és az adott hallgató fogyatékoságából származó sajátosságok közötti különbség egyeztetése – a két tényező mediációja – komoly feladat. Volt, aki szerint ez egyben értékrendi kérdés: mik egy adott tudományág/szakma szabályai és értékei, és azokat mennyire képes rugalmasan kezelni egy oktató vagy tanszék, amikor olyan hallgató érkezik, aki látszólag nem illik abba a rendszerbe. Például egy földrajszakos hallgató esetében a tantárgyi követelmények teljesítéséhez

„...egy GPS-t kell tudni használni, ami egy kicsi kütyü, és az oktató szerint az, aki nem tudja ezt használni, mert mozgássérült és a keze másképp mozog..., szóval akkor az oktató mondhatja azt, hogy ez a hallgató nem képes ezt a szakot elvégezni.”

Az ilyen esetekben a szakértők szerint több egyeztetésre, végső esetben felsőbb döntési fórum – kari testület, dékáni hivatal stb. – bevonására van szükség.

Erőforrások

Az esélyegyenlőségi irodák és a fogyatékos hallgatók támogatását biztosító anyagi és emberi erőforrások minden interjúban hangsúlyos voltak. Az erőforrások – pl. az esélyegyenlőségi irodák számára rendelkezésre álló anyagi eszközök – alapvetően határozzák meg, milyen támogatást tud adni egy adott egyetem adni az oda beiratkozó hallgatóknak. A megkeresett egyetemek mindegyike egyedi szervezeti modellben végzi az érintettek támogatását, például:

- önálló szervezeti egységben működő támogató iroda, több munkatárssal;
- felsővezetői (pl. igazgatói) iroda/titkárság részeként dolgozó munkavállaló(k);
- vegyes profilú segítő iroda részeként (pl. összevonva mentálhigiénés vagy más szolgáltatással);
- a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról szóló 1993. évi III. tv. alatt működő támogató szolgáltatásként;
- végül dolgoznak oktatói munkájuk mellett kari feladatokat ellátó fogyatékosügyi koordinátorok.

A támogató személyzet szakképzettsége sokféle: van szociális munkás, ifjúságsegítő, pszichológus, gyógypedagógus, gyógytornász, sofőr, személyi segítő, látássérültek rehabilitációs szakértője stb. Ezeket kiegészítik a főállásban oktatóként dolgozó kari koordinátorok, akik általában csak tanulmányi ügyekkel foglalkoznak – ők kis óraszámokban végzik feladataikat.

A hallgatókat támogató emberi erőforrások tekintetében szinte minden szakértő úgy vélte, jelenlegi erőforrásaik „éppen elegendőek”, ám többen jelezték, hogy már kisebb létszámemelkedés (pl. az eddigieknél több mozgássérült hallgató) is lehetetlenné tenné a feladataik eddigi szinten történő ellátását. Két egyetemen arról számoltak be, hogy már kérték a munkatársi létszám növelését, és erre előreláthatólag lesz is lehetőségük.

Az anyagi erőforrások – pl. új státuszokra elegendő anyagi forrás, szükséges akadálymentesítés költségeit fedező források – kérdésében a legtöbb szakértő korlátozott tudásról számolt be. A szakértőknek szinte semmilyen információjuk nem volt például tervezett akadálymentesítési beruházásokról vagy azok ütemezéséről. Csak két egyetemet találtunk, ahol ilyen jövőbeli tervek egyáltalán készültek, ám azok teljesítéséről sem volt konkrétabb információ. A szakértők többsége saját és közvetlen munkatársaik bérének forrását ismeri csak, illetve kisebb, néhány százezer forintos beszerzések (pl. projektor) forrására van ráhatásuk és ezekről tudásuk, de más információhoz nem vagy ritkán férnek

hozzá. Az interjúk alapján az körvonalazódik, hogy az esélyegyenlőségi munkatársak hatása az esélyegyenlőség biztosítására fordítható forrásokra minimális.

Az erőforrásokat két tényező biztosan befolyásolja. Egyrészt a szakértők szerint a pénzről szóló döntés felsővezetői (pl. rektori, kancellári) hatáskör, és ahol ebben javulást várnak, ott is közelmúltban történt felsővezető-váltáshoz kapcsolódóan fogalmaztak meg reményt. A másik tényező a rendelkezésre álló források nagysága. Külső forrásokból – hazai vagy EU-s pályázatok – finanszírozott beruházásokról senki sem számolt be, ám a különbségeket jelzi, hogy egy egyetemen nemrég 200 millió forintos akadálymentesítési forrást tettek elérhetővé. Ez a megkérdezettek között kivételes, sőt a többek szerint az is nagy öröm már, ha egy adott épület bejáratát akadálymentesítik kisebb befektetéssel.

Az erőforráshiányok ellentételezésére több szakértő is külső partnerek kereséséről számolt be. Szinte minden egyetem kapcsolatban volt civil szervezetekkel, amelyek saját erőforrásaikkal – munkájukkal, munkatársaikkal, tudásukkal, konzultációkkal, közös programok pl. tréningek, rendezvények tervezésével és megvalósításával, egy esetben járművel – segítik az egyetemi esélyegyenlőségi irodák munkáját. Több szakértő kiemelte ezeknek az együttműködéseknek és az „*egymástól tanulás*” fontosságát. Javaslatként is megfogalmazódott, hogy civilek aktívabb bevonódásával az egyetemek által adott támogató tevékenység biztosan javulna.

A mozgássérült fiatalok egyetemi részvételét befolyásoló tényezők mellett két további téma is hangsúlyosan felmerült a szakértők véleményében.

Az egyik téma a változás volt – annak a ténye, hogy a fent leírt akadályok időben egyáltalán nem statikusak, hanem nagyon is változóak. A szakértői véleményekből három fontosabb változás jelent meg. Az első ilyen trend, hogy több egyetemen nő a speciális igényűként regisztrált hallgatók száma – bár van olyan egyetem is, ahol ilyen növekedés nem érzékelhető. Ezzel kapcsolatban több szakértő óvatosságra intett, mert sok speciális igényű hallgató nem regisztrál, ezért a valós szám jelentősen eltérhet a nyilvántartottól.

A másik trend a jogi környezet változása, amelyet többségében pozitívan értékelték, főleg, ha az elmúlt 10-15 év távlatában vizsgáljuk azokat. Abban minden szakértő egyetértett, hogy a felsőoktatási jogi környezet évek során nagyon sokat javult és ma már sokkal jobb kereteket ad munkájukhoz, mint adott évekkel ezelőtt.

A harmadik változás szintén pozitívnak értékelhető: minden szakértő egyetértett abban, hogy az egyetemek befogadó attitűdje – ideértve a hallgatók és oktatók attitűdjét is – szintén sokat javult, és javul jelenleg is. Az akadálymentesítés ütemével kapcsolatban nem voltak pozitívak a vélemények: abban látnak előrelépést, de a szükségesnél általában sokkal kisebbet.

A másik, szakértők által felvetett téma a munkájukhoz adott külső segítség, illetve az egyetemek fogyatékosügyi támogató munkájának országos támogatása volt. Több szakértő is pozitívan nyilatkozott az NFSZK (Nemzeti Fogyatékosügyi és Szociálpolitikai Központ, ill. jogelődje) által nyújtott programokról (pl. jegyzetelőképzés, „SUMMA program”). A szakértői interjúk alapján az látszik, hogy az egyetemi esélyegyenlőségi munkatársak hasonló központi programokat, pl. tanfolyamokon, képzéseken, műhelyeket, az egymástól tanulás lehetőségét hasznosnak tartanak ma is.

7. Összefoglalás

Kutatásunk több olyan tényezőt azonosított, amely akadályozza a mozgáskorlátozott fiatalok részvételét a felsőoktatásban. A jogi környezetet vizsgálva megállapítottuk, hogy a hatályos magyar jogszabályi környezet már ma is széleskörű jogokat biztosít a hallgatóknak. Joguk van – képességeik, tudásuk függvényében – részt venni a felsőoktatásban, és biztosítani kell számukra, hogy egyenlő eséllyel férjenek hozzá a felsőoktatáshoz. A jogszabályok kimondják a hallgatók tájékozódáshoz való jogát is: ez azt jelenti, hogy az intézményeknek tájékoztatni kell a hallgatókat arról, milyen szolgáltatásokat vehetnek igénybe fogyatékos hallgatóként. Ezen túl mind a nemzetközi, mind a magyar jog egyértelműen tiltja a fogyatékoságon alapuló diszkriminációt.

A gyakorlatot elemezve azt találtuk, hogy a felsőoktatásba bejutott hallgatók támaszkodhatnak az egyetemek által nyújtott szolgáltatásokra, különösen az esélyegyenlőségi (néhol „fogyatékosügyi”) támogató szervezeti egységek vagy munkatársak munkájára. Az érintett hallgatók – feltételekkel – jogosultak különböző kedvezmények, mentességek igénybevételére, akár már a felsőoktatási felvételi vizsga során és az egyetemi tanulmányok teljes ideje alatt. Számos intézményben az ezt igénylőknek személyi segítő is biztosítanak.

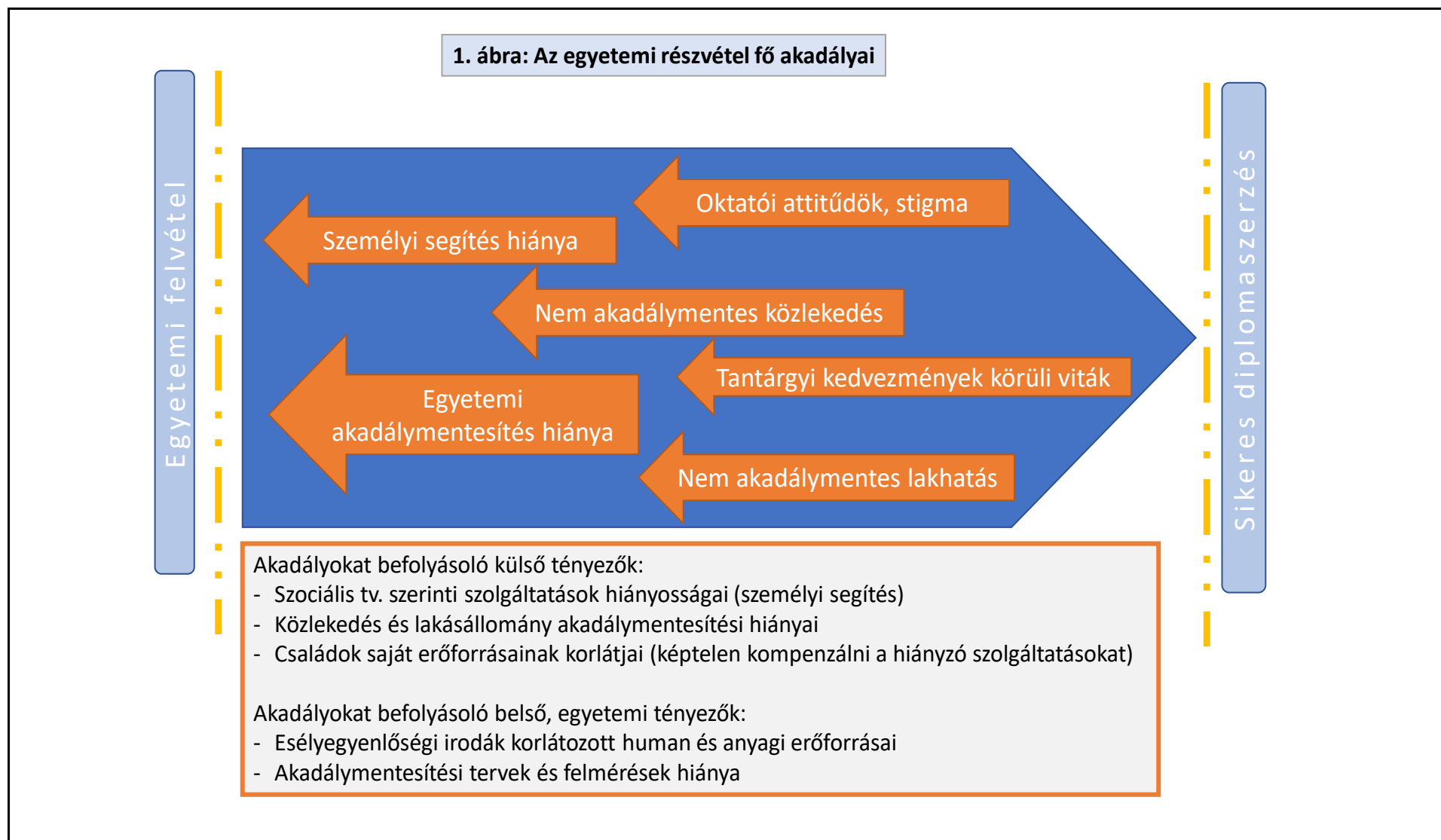
Az akadályokat elemezve (lásd 1. ábra) kiemelkedett a hozzáférhetőség, ezen belül az akadálymentesség fontossága – és az ezzel kapcsolatos széleskörű hiányosságok. Egyfelől a nemzetközi és hazai jogszabályok egyaránt előírják, hogy az állam köteles biztosítani a közszolgáltatásokhoz való akadálymentes hozzáférést.¹⁵ Másfelől azonban, annak ellenére, hogy ez a kötelezettség Fot. értelmében 2011 óta fennáll, kutatásunk megerősítette, hogy ezen a területen a hazai egyetemeken általánosan a durva hiányosságok. A megkérdezett szakértők az akadálymentesség hiányát nevezték a mozgássérült emberek egyetemi részvételével kapcsolatos legnagyobb akadálnak. Az akadálymentesség hiánya nemcsak az oktatási részvételt befolyásolja: komoly akadály a közlekedés, a lakhatáshoz jutás (kollégiumok) és a közösségben való részvétel esetében is. A helyzet megoldatlansága ellenére az egyetemek többsége adataink szerint nem rendelkezik sem a meglévő épületállomány akadálymentességéről szóló felméréssel, sem érvényes akadálymentesítési ütemtervvel.

Fontos tényező a hallgatói és oktatói attitűdök kérdése is, mert ezek alapjaiban határozzák meg az érintettek egyetemi részvételét. A hallgatói attitűdök összességében pozitívnak mondhatók – a szakértők ugyanakkor több problémát jeleztek az oktatói attitűd tekintetében. Azt találtuk, hogy oktatók olykor nehezen fogadják el, hogy a fogyatékosággal élő hallgatók kedvezményeket, mentességeket kérhetnek, és ez potenciális konfliktusforrás. Problematikus lehet annak értelmezése, hogy egy adott szakon mi számít alapvető tantárgyi követelménynek, és hogy kinek a kompetenciája e kérdés eldöntése. Az oktatók és a hallgatók közötti esetleges nézeteltérések rendezésében az esélyegyenlőségi koordinátorok általában közreműködnek.

A szervezeti-működési kérdések között kutatásunk szerint kulcsfontosságúak az erőforrások: például az esélyegyenlőségi irodák rendelkezésre álló humánerőforrás, illetve a beszerzésekre, akadálymentesítésre fordítható anyagi erőforrások. A humánerőforrások tekintetében megállapítható, hogy az

¹⁵ A közszolgáltatás definícióját az 1998. évi XXVI. tv. (Fot.) 4. § f) pontja adja meg. Kutatásunk szempontjából az fb) alpont releváns, amely szerint az állam által fenntartott intézmény által nyújtott oktatási tevékenység közszolgáltatásnak minősül. Az elmúlt időszakban több hazai egyetem került vagyonkezelő alapítványok fenntartásába, ami felveti a kérdést, hogy az ezen egyetemeken által nyújtott oktatási tevékenység közszolgáltatásnak minősül-e; ennek meghatározása nem egyértelmű. Mindazonáltal az egyenlő bánásmód követelményének megtartása a 2003. évi CXXV. tv. (Ebkvtv.) 4. § g) pontja alapján fenntartótól függetlenül minden felsőoktatási intézményre vonatkozó kötelezettség és ez magában foglalja az akadálymentes hozzáférés biztosítását is.

esélyegyenlőségi központok többsége kapacitáshatáron dolgozik, és a fogyatékos hallgatókkal kapcsolatos feladatok növekedése – például plusz feladatok vállalása – már nem lenne lehetséges. Az anyagi erőforrások elérése kapcsán azt találtuk, hogy az esélyegyenlőségi irodák vezetőinek korlátozott befolyásuk van arra, hogyan használja fel az egyetem a rendelkezésre álló erőforrásokat. A legtöbb egyetemen támaszkodnak ugyan (nem belső egyetemi költségvetésből származó) erőforrásokra, külső pályázati lehetőségekre, ám ezek a források korlátozottak.

1. ábra: Az egyetemi részvétel fő akadályai

Összegezve: a kutatás során megállapítottuk, hogy a fizikai akadályok/akadálymentesítés hiánya, a segítő személyzet humán erőforrás korlátossága, a negatív attitűdök és az erőforrások szűkössége mind olyan tényezők, amelyek hátráltatják a fogyatékos, ezen belül a mozgáskorlátozott hallgatók szélesebb körű részvételét a felsőoktatásban. A jogi környezet megfelel a hazai és nemzetközi sztenderdeknek, és elvben széles körű jogokat biztosít a hallgatóknak, ám e jogok érvényesítése – mint erre többször is utalunk – nehézségekbe ütközik.

Fontos korlátja ezen eredményeknek, hogy kutatásunkban nem szerepel az érintett hallgatók véleménye, mivel kapacitás hiányában nem tudtuk őket bevonni munkánkba.

Mire utalnak eredményeink?

Kutatásunk során arra törekedtünk, hogy minél több szempont figyelembevételével vizsgáljuk meg, melyek azok a tényezők, amelyek akadályozzák a mozgáskorlátozott fiatalok továbbtanulását, részvételét a felsőoktatásban. Nemzetközi és hazai kutatások alapján egyaránt kijelenthető, hogy a fogyatékos hallgatók világszerte alulreprezentáltak a felsőoktatásban (lásd Riddell és mtsai. 2005, Fazekas 2018). Mind a szakirodalmi adatok, mind az általunk megkérdezett szakértők véleménye arra mutat, hogy az egyetemek szervezési kérdései és gyakorlata, a jogi környezet, illetve az egyetemen uralkodó attitűdök egyaránt meghatározó tényezők, amelyek egymástól sem függetlenek.

A jogi környezetet a nemzetközi emberi jogi egyezmények (a Fogyatékos Személyek Jogairól szóló ENSZ-egyezmény), a magyar Alaptörvény, valamint az ezeken alapuló törvények és kormányrendeletek határozzák meg. Régi igazság azonban, hogy a jogszabályokat nem önmagukban, hanem szélesebb társadalmi, illetve gazdasági kontextusban kell vizsgálni, értelmezni. Így például érthetővé válik, hogy az akadálymentesítés fennálló törvényi kötelezettsége ellenére miért tapasztalhatók súlyos hiányosságok az egyetemi épületek akadálymentesítése terén. Ennek magyarázata a rendelkezésre álló anyagi erőforrások szűkössége, illetve az, hogy annak allokációja felsővezetői döntés, mely nem minden esetben tükrözi a valós igényeket. Az esélyegyenlőségi munkatársak ráhatása a döntésekre minimális. Az akadálymentesítést nem prioritizáló egyetemi felsővezetői döntéseket befolyásolhatja a jelenleg felsőoktatásban résztvevő súlyos mozgássérült hallgatók alacsony száma – így egy önmagát megerősítő rossz gyakorlatot szül, ahol azért nincs komolyabb akadálymentesítés, mert „alig van érintett”, miközben többek között épp az akadálymentesítés hiánya az, ami miatt kevés érintett kerül egyetemre.

A szakértők véleménye szerint az akadálymentességen túl a támogatást biztosító személyi segítség megoldatlansága a legnagyobb akadály a mozgássérült hallgatók számára. Ennek megoldására intézményenként más struktúrát alkalmaznak, ám az áttekintett személyi segítői gyakorlatok alapján világos, hogy a személyi segítség megoldatlansága nem egyetemen belüli, hanem egyetemen kívüli hiányosság. A magyar állam által jelenleg fenntartott szociális rendszerben ugyanis nincs olyan elérhető szolgáltatás¹⁶, amely megnyugtatóan rendezné egy egyetemista fiatal személyi segítői igényeit, legyen szó akár reggeli öltözésről, akár órai jegyzetelésről, akár közlekedésben (órára jutás, gyakorlatra járás). Az állami szféra hiányosságait kutatásunk alapján az egyetemek vonakodva, és csak részben tudják pótolni saját erőforrásokkal.

Az egyes problémákra a jog eszközei csak korlátozottan alkalmazhatók. Tipikusan ebbe a körbe tartoznak az attitűddel, személyes viszonyokkal kapcsolatos problémák. Az attitűdök nemcsak konkrét megkülönböztetést vagy közösségből való kirekesztődést jelenthetnek, hanem már az oktatásban való egyenlő esélyű részvételt is megakadályozzák, olykor azelőtt, hogy az oktatásra sor kerülne. Érdekes helyzetet teremthet például, hogy a hallgatói jogok érvényesítése legtöbbször regisztrációhoz kötött, számos esetben azonban a hallgatók – a stigmatizációtól való félelmük miatt – nem kívánják regisztrálni fogyatékoságukat, így nehezebben, vagy egyáltalán nem tudják érvényesíteni hallgatói jogaikat (lásd Fekete 2017). Ebben az esetben tehát rendkívül aggályos helyzetbe kerülhet a hallgató, akinek

¹⁶ Lásd 11. számú lábjegyzet.

nem regisztrált speciális igénye úgy akadályozza az oktatásban való részvételének, hogy nem is szerez jogot, hogy kedvezményeken keresztül hátrányait kiküszöbölje. A stigma indokolja azt is, miért lehet nehéz a fogyatékos hallgatók tényleges létszámának meghatározása: nagyon sok hallgató valószínűleg elrejtje speciális igényeit attól tartva, hogy az negatívan befolyásolja az oktatókkal vagy más hallgatókkal való viszonyát.

Habár kutatásunk korlátai nem engedték meg, hogy az egyetemre kerülés – a felvételt megelőző – akadályait is feltárjuk, adataink arra utalnak, hogy az egyetemi akadályok jelentősége sok családot és érintettet eleve eltántoríthat attól, hogy egyetemi oktatásban gondolkodjanak. Ez azt jelenti, hogy sok esetben habár képességeik alapján fogyatékossgal élő fiatalok felvételt nyerhetnének egyetemre, ám azt társadalmi tényezők miatt meg sem kísérik. A személyi segítség megoldatlansága, a nem akadálymentesített egyetemi környezet miatti nehézségek és a stigma mind olyan tényezők, amelyek a szigorúan vett oktatási/tanulmányi körülményeken túl extrán terhelik a mozgássérült fiatalokat és családjaikat – ezeket sokan nem tudják vállalni. A terhek jellege komplex: egyszerre van szó anyagi terhekről (személyi segítség költségei; akadálymentes lakhatás vagy külön közlekedés plusz költségei), és egyszerre jelentenek emocionális terhet (egyetemi attitűddel, nehézségekkel való megküzdés, önértékelési készségek érzelmi erőforrásigénye).

A tanulmányunkban talált akadályok létét ezért nemcsak az egyetemre kerülő fiatalok életében érezzük komoly nehézségnek, de már a felsőoktatási jelentkezést fontolgató érintettek és családok terveiben is biztosan jelen vannak. Tehát az egyetemi életben található akadályok már az egyetemre kerülés előtt is akadályait jelentik annak, hogy több mozgássérült ember szerezhesen diplomát Magyarországon.

Felhasznált szakirodalom

- Állami Számvevőszék (2019). Elemzés az alacsony gazdasági aktivitású társadalmi csoportok aktivitási rátája növelésének lehetőségeiről. Budapest: ÁSZ.
- Bánfalvy, Cs. (2014). Fogyatékos személyek diplomával. *Gyógypedagógiai Szemle*, 42./4., 249-267.
- Barakonyi, E. (2019). Fogyatékos hallgatók esélyegyenlőségének jogi keretei a felsőoktatásban. *Munkaügyi Szemle*, 62. évf. 3. szám, 75-82.
- Barnes, C. (2007). Disability, Higher Education and the Inclusive Society. *British Journal of Sociology of Education*, 28(1), 135-145.
- Braun, V., & Clarke, V. (2012) Thematic analysis. In H. Cooper, P. M. Camic, D. L. Long, A. T. Panter, D. Rindskopf, & K. J. Sher (Eds.), *APA handbook of research methods in psychology, Vol. 2: Research designs: Quantitative, qualitative, neuropsychological, and biological* (pp. 57-71). Washington, DC: American Psychological Association.
- Brett, M. (2016). Disability and Australian higher education: Policy drivers for increasing participation. In A. Harvey, C. Burnheim, & M. Brett (Eds.), *Student equity in Australian higher education: Twenty-five years of a fair chance for all*. (pp. 87–108). Singapore, Singapore: Springer Publishing
- Brown, N., & Leigh, J. (2018). Ableism in academia: where are the disabled and ill academics? *Disability & Society*, 33(6), 985-989.
- Brown, N., Thompson, P., & Leigh, J. S. (2018). Making academia more accessible. *Journal of Perspectives in Applied Academic Practice*, 6(2).
- Csókás, A. (2021). A diákok harmada menet közben kiesik az egyetemről. Magyar Nemzet, 2021/03/20. Elérhető: https://magyarnemzet.hu/belfold/a-diakok-harmada-menet-kozben-kiesik-az-egyetemrol-9541508/?fbclid=IwAR0AdAcx67P15fGnpjzO9mUfk9LGEiU2RU5xTxREeoID_-tnIX-UoWcXvY-I (utolsó hozzáférés: 2021. március 22.)
- Demjén, Z., & Szabó, T. (2016). Fejlesztési lehetőségek a fogyatékossgal élő hallgatók segítésében. *Iskolakultúra*, 26(5), 25-35.
- Dutta, A., Schiro-Geist, C., & Kundu, M. M. (2009). Coordination of postsecondary transition services for students with disabilities. *Journal of rehabilitation*, 75(1).
- EUROSTAT (2018). *Disability statistics – access to education and training*. Elérhető: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Archive:Disability_statistics_-_access_to_education_and_training&direction=next&oldid=399898 (Utolsó hozzáférés: 2020. december 8.)
- Fazekas, S. Á. (2018) A fogyatékossgal élő személyek felsőoktatáshoz történő hozzáféréseinek biztosítása Skóciában. *Neveléstudomány*, 2018/2., 75-90.
- Fazekas, Á. S. (2018). *Felsőoktatáshoz történő hozzáférés és a felsőoktatásban való részvétel vizsgálata a fogyatékossgal élő személyek vonatkozásában*. Doktori dolgozat, ELTE-TÁTK.
- Fekete, S. (2017) Fogyatékossgal élő hallgatók a magyar felsőoktatásban – látélet 2017-ből. In: Bartók, B., Ferencsik, M., Kegyesné, Sz. M., Fekete, S. (szerk.) „Egyenlő esélyek, lehetőségek és megoldások” – *Válogatott tanulmányok az Esélyért Társadalmi Műhely munkáiból*, Miskolci Egyetem, Miskolc.
- Gerring, J. (2004). What is a case study and what is it good for? *American Political Science Review* 98(2), pp. 341–354.

- Getzel, E. E., & Thoma, C. A. (2008). Experiences of college students with disabilities and the importance of self-determination in higher education settings. *Career development for exceptional individuals*, 31(2), 77-84.
- Gorard, S. (2008). Who is missing from higher education? *Cambridge Journal of Education*, 38(3), 421-437.
- Gyarmathy É. & Czenner J. (2014). *Akadályozás és egyetemes tervezés*. Taní-tani online blog. Elérhető: http://tani-tani.info/akadalyhozas_es_egyetesemes (Utolsó letöltés: 2020. dec. 9.)
- Hrabéczy, A. (2019). Discovering factors influencing study success of students with disabilities and learning difficulties in an interview study. *Acta Medicinæ et Sociologica*, 10(28), 31-44.
- Jameel, S. S. (2011). Disability in the context of higher education: Issues and concerns in India. *Electronic Journal for Inclusive Education*, 2(7), 3.
- Järkestig Berggren, U., Rowan, D., Bergbäck, E., & Blomberg, B. (2016). Disabled students' experiences of higher education in Sweden, the Czech Republic, and the United States—a comparative institutional analysis. *Disability & Society*, 31(3), 339-356.
- Karlovitz János (2013): Akadályozott hallgatók a felsőoktatásban? *Iskolakultúra*, 23. évf., 10./52-60.
- Kimball, E. W., Wells, R. S., Ostiguy, B. J., Manly, C. A., & Lauterbach, A. A. (2016). Students with disabilities in higher education: A review of the literature and an agenda for future research. In *Higher education: Handbook of theory and research* (pp. 91-156). Springer.
- Kiss, L. (2014). Fogyatékkal élő és krónikus beteg hallgatók a felsőoktatásban. *Felsőoktatási Műhely*, 1, 117-128.
- Koca-Atabey, M., Karanci, A. N., Dirik, G., & Aydemir, D. (2011). Psychological wellbeing of Turkish university students with physical impairments: An evaluation within the stress-vulnerability paradigm. *International journal of psychology*, 46(2), 106-118.
- Kovács, K. (2011). A fogyatékossgal élő hallgatók helyzete a hazai és néhány külföldi ország felsőoktatási intézményeiben. *Pedagógusképzés*, 3–4, 77–92.
- Kozma, Á., Petri, G., & Bernát, A. (2020). Kiszolgáltatottság és stagnálás: fogyatékos emberek társadalmi helyzete a 2010-es években. In: Kolosi, T., Szélenyi, I. & Tóth, I. Gy. (szerk.) *Társadalmi Riport 2020*, 434-449. Budapest: TÁRKI. Elérhető: https://www.tarki.hu/sites/default/files/2020-10/381_403_Kozma_Petri_Bernat_web.pdf (Utolsó hozzáférés: 2021. március 6.)
- KSH (2018): *Mikrocenzus 2016 – 8. A fogyatékos és az egészségi ok miatt korlátozott népesség jellemzői*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- Laki, I. (2015). A felsőoktatás hallgatói – a fogyatékossgal élő hallgatók felsőfokú tanulmányai. In: Karlovitz JánosTibor (szerk.): *II. IRI Társadalomtudományi Konferencia Sturovo*. Elérhető: www.irisro.org/tarstud2015aprilis/66Lakilldiko.pdf (Utolsó hozzáférés: 2020. december 9.)
- Lányiné Engelmayer Á. (2013). *Speciális szükségletű (fogyatékossgal élő) fiatalok felsőoktatásba történő felvétele és alkalmasságuk megítélése. Elvi, filozófiai, szakmai szempontok*. Budapest: ELTE BGGYK.
- Légmán, A. (2020). *Észszerű alkalmazkodás Magyarországon és Romániában. Kutatási beszámoló*. Budapest: MEOSZ.

- Meleg Sándor (2017): Támogató szolgáltatás. Szolgáltatási igények és lehetőségek. https://tamogatoweb.hu/olvasnivalo/felmeres_2017_09_04.pdf (Utolsó letöltés: 2021. március 21.)
- MEOSZ (2019): A Mozgáskorlátozottak Egyesületeinek Országos Szövetsége javaslatai az Országos Fogyatékosügyi Program Középtávú Intézkedési Tervéhez. <http://www.meosz.hu/wp-content/uploads/2019/03/IT-javaslat-MEOSZ-201903011.pdf> (Utolsó letöltés: 2021. március 21.)
- Moriña, A., Cortés, M. D., & Melero, N. (2014). Inclusive curricula in Spanish higher education? Students with disabilities speak out. *Disability & Society*, 29(1), 44-57.
- Nagy-Nádasdi, A. R. (2020). *Az észszerű alkalmazkodás elmélete és gyakorlata. Módszertani beszámoló*. Budapest: MEOSZ.
- Pusztai, G. & Szabó, D. (2014). Felsőoktatási hallgatók és fogyatékossgal élő társaik. *Kapocs*, 4/23-36.
- Rao, S. (2004). Faculty attitudes and students with disabilities in higher education: A literature review. *College Student Journal*, 38(2), 191-199.
- Riddell, S., Tinklin, T., & Wilson, A. (2005). *Disabled students in higher education: Perspectives on widening access and changing policy*. London: Routledge.
- Riddell, S. (2016). The inclusion of disabled students in higher education in Europe: Progress and challenges. In *Proceedings of the Italian University Conference of Delegates for Disabilities* (pp. 12-14).
- Stubnya, B. (2019). Kasztosodik a magyar társadalom, és ennek mind megisszuk a levét. G7, 2019/11/03. Elérhető: <https://g7.hu/elet/20191103/kasztosodik-a-magyar-tarsadalom-es-ennek-mind-megisszuk-a-levet/> (utolsó hozzáférés: 2021. március 18.)
- Vickerman, P., Blundell, M. (2010). Hearing the voices of disabled students in higher education. *Disability & Society*, 25:1, 21-32.
- Vlachou, A., & Papananou, I. (2018). Experiences and perspectives of Greek higher education students with Disabilities. *Educational Research*, 60(2), 206-221.
- Whiting, L. S. (2008). Semi-structured interviews: Guidance for novice researchers. *Nursing standard*, 22(23).

Mellékletek

1. számú melléklet

Interjú forgatókönyv

1. Hogyan került erre a pályára, feladatkörbe? Meséljen erről. (Szakmai háttere, előtörténete segített ebben a feladatban? Hogy érzi magát ebben a munkakörben?)
2. Ön szerint melyek azok a tényezők, amelyek a leginkább befolyásolják/akadályozzák a mozgáskorlátozott fiatalok részvételét a felsőoktatásban?
3. Tapasztalatai szerint vannak-e változások változik-e az elmúlt időszakban (pl. a mozgássérült jelentkezők v. hallgatók száma, egyetemi fejlesztések, egyéb változások...)?
4. Voltak-e változások az egyetem szervezési és működési szabályaiban, stratégiájában a fogyatékosokkal kapcsolatban? Ha igen, mik ezek és ki kezdeményezte őket?
5. Milyen erőforrásokkal dolgozik a hallgatókat támogató szolgálat és a koordinátorok? (Humán erőforrás, költségvetés, eszközpark stb.) Elegendőnek tartja ezt? Milyen tudást, képzést kapnak a munkatársak?
6. Hogyan viszonyul az egyetem pénzügyileg a problémák megoldásához? Mennyire múlik az anyagiakon a segítségnyújtás és az adaptáció?
7. Az Ön egyetemén hogyan tudják biztosítani a hallgatóknak az őket megillető kedvezményeket és mentességeket?
8. Az Ön egyetemén megoldott a személyi segítő igénybevételének lehetősége?
9. Milyen az oktatók viszonya a fogyatékos hallgatókkal általában?
10. Hogyan látja a (fizikai) akadálymentesség helyzetét az Ön egyetemén, tekintettel az oktatásban használt épületekre, sportcentrumokra, kollégiumokra?
11. Tervez-e a közeljövőben az egyetem jelentősebb felújítást, beruházást az akadálymentesség javítására?
12. Támogatja-e valamilyen módon az egyetem a mozgáskorlátozott hallgatók közlekedését, eljutását otthonából az egyetemre, vagy az egyetemen belül, az épületek között? Ha igen, hogyan?
13. Van a fentiekén kívül még valami, amit megemlítené, fontosnak tart?